

Učenje hrvatskoga jezika kao motiv za ostvarenje povratničkih migracija Hrvata iz Perua

Đevoić, Matko

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:916010>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-16**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za metodiku nastave hrvatskoga jezika i književnosti

**UČENJE HRVATSKOGA JEZIKA KAO MOTIV ZA OSTVARENJE
POVRATNIČKIH MIGRACIJA HRVATA IZ PERUA**

DIPLOMSKI RAD

Mentorica:

Dr. sc. Ana Čavar, poslijedoktorandica

Student:

Matko Đevoić

Zagreb, 24. travnja 2018.

Izjava o akademskoj čestitosti:

Ja, dolje potpisani Matko Đevoić, kandidat za magistra edukacije hrvatskoga jezika i književnosti, ovime izjavljujem da je moj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Zagrebu,

Student:

SADRŽAJ

1. UVOD	4
1.1. Povratničke migracije.....	5
1.2. Struktura rada.....	7
1.3. Metodologija.....	7
1.4. Komentar uz uvod.....	10
 2. Povijest hrvatskoga useljavanja u Peru	10
3. O društvenom i kulturnom životu Hrvata u Peruu	15
4. Jezični identitet Hrvata u Peruu.....	20
5. Program učenja hrvatskoga jezika u Republici Hrvatskoj	25
6. Motivacije za učenje jezika i dolazak u Hrvatsku: iskustva kazivača	27
7. Učenje hrvatskoga jezika: iskustva kazivača	32
8. Zagrebački <i>latinosi</i> : iskustva življenja u glavnom gradu Hrvatske.....	37
9. O opstanku i ostanku: problemi povratnika	42
 10. ZAKLJUČAK.	46
 SAŽETAK.....	48
SUMMARY	49
RESUMEN.....	50
LITERATURA	51
IZVORI	53

UVOD

Peru je južnoamerička država na obalama Tihoga oceana. Poznata je po Machu Picchuu, Inkama, glavnom gradu Limi. Te dvije rečenice obuhvaćaju otprilike sve znanje jednoga prosječnog Hrvata o toj zemlji. Iako se na prvi pogled čini kako Peru i Hrvatska nemaju puno dodirnih točaka, upućeniji će znalac opovrgnuti tu tvrdnju; Hrvati su još od 16. stoljeća intenzivno migrirali u zemlju Inka. Međutim, povijest je hrvatskoga iseljavanja u Peru ostala u sjeni puno poznatijih iseljeničkih povijesti, npr. onih vezanih uz hrvatske zajednice u Čileu, Argentini ili nekim drugim državama diljem svijeta.

Moja osobna povezanost s Peruom počinje od najranijega djetinjstva kada sam od bake i djeda slušao priče o članovima naše obitelji koji su iz maloga sela Osojnika, smještenog u dubrovačkom primorju, otišli u daleki Peru u potrazi za boljim životom. Mnoge sočanske obitelji imaju rodbinu u Peru; u kolektivnom sjećanju sela ostaju mnoge priče vezane uz sumještane koji su rudarili u visokim Andama, bavili se poljoprivedom u dolinama peruanskih rijeka ili uzgajali piliće na farmama. Živo je sjećanje na njihove posjete rodnom selu, na novčane priloge koji su slali za izgradnju mjesne infrastrukture pa čak i na 200 kg peruanske kave koja je zaslužna za izgradnju seoske škole. Peru je meni, kao djetetu, bio geografski daleka, ali emocionalno bliska zemlja; u njoj su živjeli moj *dundo* Marko i tetka Marica i njihovi sinovi. Peru su za mene bili telefonski pozivi nedjeljom iza ručka u kojima bi *dundo* Marko mojoj baki objašnjavao kako je tko, gdje su sve bili tijekom zadnjih tjedana i što planiraju raditi tijekom nekoliko sljedećih tjedana. Uz Peru vežem najneobičnije poklone, najčešće suvenire i uporabne predmete inspirirane bogatom peruanskom kulturom, koje bih dobivao od *dunda* i tetke kada bi došli u Dubrovnik preko ljeta, ali i od članova hrvatske strane obitelji koji su odlazili u posjet *našima* u Peru. Peru je 2011., nakon što sam maturirao, postao i moj privremeni dom. Bio sam tzv. *sudionički promatrač* (usp. Potkonjak 2014: 70); pred mojim se očima odvijala živopisna peruanska svakodnevica. S divljenjem, znatiželjom i ponekad začuđenosti upijao sam tu potpuno drukčiju kulturu. Ta tzv. peruanska svakodnevica uključivala je i odlaske u padre Draga na hrvatsku misu, upoznavanje dotad neznanih daljih rođaka te druženja u hrvatskim klubovima „Dubrovnik“ i „Jadran“ gdje bih se upuštao u duge razgovore sa svojim vršnjacima, potomcima Hrvata; mene je zanimalo njihov život u Peru, a njih moj u Hrvatskoj.¹ Po povratku u Hrvatsku započeo sam studirati

¹ Sanja Potkonjak u *Terenu za etnologue početnike* navodi nijanse u strategiji sudioničkoga promatranja; aktivno sudjelujuće promatrače i potpuno sudjelujuće promatrače (usp. Potkonjak 2014: 71): „Kod aktivnog sudjelovanja istraživač nije potpuni član zajednice i izabire razinu „poistovjećivanja sa zajednicom“, dok kod potpunog

kroatistiku i etnologiju i kulturnu antropologiju. Moje peruansko iskustvo s vremenom je postajalo sve intenzivnije; odlučio sam u potpunosti ovladati španjolskim jezikom, čitao sam svu dostupnu literaturu o hrvatskom iseljeništvu u Peru te pisao seminare u kojima sam obrađivao teme iz peruanske i peruansko-hrvatske etnografije. Još sam se dvaput vraćao u Peru; prvi put 2014., a drugi put 2016./2017. Kao revnome etnografu diktafon mi je bio stalni pratitelj. Nakupili su se deseci sati razgovora s kazivačima i stotine stranica transkripata koje sam planirao iskoristiti u svojim diplomskim radovima.

Tijekom zadnjih godina moga studija i boravka u Zagrebu Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske popularizirao je *Program učenja hrvatskoga jezika u Republici Hrvatskoj*. Potomci Hrvata iz Perua počeli su sve više dolaziti u Zagreb na tečaj hrvatskoga jezika. Mnogima sam na razne načine pomogao prilikom dolaska u glavni grad Hrvatske. S nekima sam od njih razvio i intenzivnija prijateljstva. Nekoliko je mojih prijatelja nakon tečaja ostalo u Hrvatskoj, a bilo je i onih koji su to htjeli, ali nisu uspjeli. Budući da iz hrvatske zajednice u Peru u uglavnom samo stipendisti Ureda ostvaruju kratkotrajne ili trajne povratničke migracije u Hrvatsku², odlučio sam istražiti vezu između Programa učenja hrvatskoga jezika u Republici Hrvatskoj, koji stipendira Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske, i povratničkih migracija mladih Hrvata iz Perua.

1.1. Povratničke migracije

Iščitavajući iseljeničku literaturu često se može zamijetiti fokusiranost na pojmove *emigracija* ili *iseljeništvo* te *imigracija* ili *useljništvo*. Migracijska se iskustva ispisuju previše plošno, ukalupljeno ili kako Jasna Čapo Žmegač navodi „ovdje“ i „ondje“ (Čapo Žmegač i Jurčević 2014: 22). Međutim, autorica ističe da se u posljednjih nekoliko godina napuštaju binarni modeli analiziranja migracijskoga procesa i promiče transnacionalna paradigma u proučavanju migracija. Ona podrazumijeva promatranje migranata unutar

sudjelovanja istraživač preuzima sve uloge koje mu zajednica dodjeljuje (usp. *ibid.*).“ Na temelju tih pretpostavki sebe bih prozvao aktivno sudjelujućim promatračem kada se moje promatranje odnosi na peruansko društvo, te potpuno sudjelujućim promatračem kada se ono odnosi na sudjelovanje u svakodnevici hrvatske zajednice u Limi.

² Obiteljski *povratci* gotovo i ne postoje zbog velike integriranosti Hrvata i njihovih potomaka u peruansko društvo. Postoji nekoliko umirovljenika u hrvatskoj zajednici u Peru koji barem jednom godišnje putuju na odmor u Hrvatsku. Brojni su i primjeri peruanskih Hrvata viših (starijih) generacija koji dolaze u Hrvatsku u tzv. „potragu za korijenima“; tada se osoba vraća u selo ili grad iz kojega vuče korijene, traži dalje rođake, uspostavlja ponovni ili ojača postojeći kontakt, a usput turistički obilazi Hrvatsku, a često i Europu. Primjer takvoga povratka može se pročitati u članku Dubrovačkoga dnevnika pod naslovom „NEVJEROJATNA PRIČA KĆERI EMIGRANTA 'Moj otac nije napustio Konavle zbog neimaštine, već iz želje za slobodom'“ (<http://dubrovackidnevnik.rtl.hr/intervju/nevjerojatna-prica-kceri-emigranta-moj-otac-nije-napustio-konavle-zbog-neimastine-vec-iz-zelje-za-slobodom>, pristup ostvaren 16. studenoga 2017.)

transnacionalnih društvenih polja koja oni stvaraju između i ponad međudržavnih granica održavajući guste, višestruke društvene odnose koji povezuju društva njihova podrijetla i prijama. Prema tome, emigranti (iseljenici) i imigranti (useljenici) postaju migrantima i transmigrantima, a povratničke migracije relevantnom istraživačkom temom (ibid. 22–25). Povratničke migracije u konzervativnom poimanju podrazumijevaju povratak samih iseljenika. Međutim, iskustvo povratničkih migracija može uključivati i povratak tzv. druge, treće ili kasnijih generacija iseljenika, ono što Jasna Čapo Žmegač naziva dolaskom u *rekonstruiranu domovinu* (usp. Čapo Žmegač 2010: 14), a u upotrebi su i izrazi kao što su *ancestralna migracija* ili *migracija zbog korijena*, *etnički povratak*, *repatrijacija*, *retromigracija*, *remigracija* pa čak i *imigracija* (Čapo-Žmegač 2010. i 2014., Gmelch 1980, King 2000). Međutim, pojam *povratničke migracije* ustalio se kao glavni pojam u tom sinonimnom nizu. Čapo-Žmegač također sugerira korištenje izraza kao što su *potomci migranata*, *poslijemigracijske generacije* ili *transnacionalne generacije* za pripadnike druge, treće ili kasnijih generacija iseljenika (ibid. 2014: 27). Povratak u pradamovinu svojevrsno je zatvaranje migracijskoga kruga, što je komentirao i jedan kazivač rekavši da je uvijek imao u glavi ideju o zatvaranju kruga koji je započeo njegov djed.

Povijest povratničkih migracija Hrvata iz Perua vrlo je štura, svedena na individualne povratke i dosad neistražena. Političkim je migrantima bilo teško ostvariti povratničku migraciju zbog sukoba s jugoslavenskom vlasti. Štoviše, mnogi su bili uvjereni da povratak doslovno podrazumijeva smrtnu presudu. Nakon raspada Jugoslavije i osamostaljenja Republike Hrvatske uslijedio je Domovinski rat koji je također bio zapreka u realizaciji povratničkih migracija. Unatoč tome, na terenskom istraživanju u Limi zabilježio sam nekoliko primjera povratničkih migracija tijekom cijele druge polovice 20. stoljeća. Na povratničke migracije hrvatskih iseljenika u Peru ukratko se osvrnula i Grozdana Cvitan u svome djelu *Užalo se bižat* (2004.) i to prilikom intervju s tadašnjom hrvatskom počasnom konzulicom, gđom. Anticom (Tonkom) Peinović Masle de Kuljevan koja je istaknula da bi se mnogi iseljenici htjeli vratiti uz uvjet da imaju posao u Hrvatskoj. Istaknula je i da su kuće iseljenika u Hrvatskoj ionako prazne, međutim, nisu svjesni da ponekad misle o Hrvatskoj i sebi u njoj na način kakav je nestao zajedno s njihovom mladošću. U Hrvatskoj više nema njihovih roditelja, braće, prijatelja. To je teško prihvatiti (usp. Cvitan 2004: 40). Program učenja hrvatskoga jezika u Hrvatskoj, ponajviše otkad je u nadležnosti Središnjega državnoga ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske, zaslužan je za sve uočljiviji fenomen povratničkih migracija poslijemigracijskih generacija Hrvata iz Perua.

1.2. Struktura rada

U uvodu rada ispisat će se kratka povijest iseljavanja u Republiku Peru, počevši od prvih (dubrovačkih) iseljenika koji su se naselili u Peruu već u 16. stoljeću pa sve do masivnih iseljavanja s ekonomskim predznakom koja su se odvijala krajem 19. i početkom 20. stoljeća te političkih doseljavanja Hrvata 1948. godine. Podaci o povijesti hrvatskoga iseljeničtva u Peruu crpit će se ponajviše iz djela Marka Burina (2010.), Drage Balvanovića (2013.), Jadranke Grbić (2014.), Većeslava Holjevca (1968.) i Ljubomira Antića (1991. i 2002.). Posebna će pažnja biti posvećena kulturnom i društvenom životu hrvatske zajednice u Limi te problematici vezanoj uz jezični identitet te integracijske procese. U središnjem će se dijelu rada, uz pomoć transkripata razgovora koje sam vodio s kazivačicama i kazivačima, povratnicima iz Perua, ispisati etnografija njihova povratka u čijem će središtu biti učenje hrvatskoga jezika kao motiva za ostvarenje povratničkih migracija. Naime, Program koji provodi Ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske omogućuje poslijemigracijskim generacijama Hrvata iz Perua, ali i cijeloga svijeta, jedinstvenu priliku da se vrate u svoju zemlju podrijetla, nauče hrvatski jezik te pokušaju realizirati trajnu povratničku migraciju. Međutim, povratničko iskustvo obuhvaća spektar tema koji je širi od *povratničkoga paketa* koji nudi Program; tako će se, u obliku etnografije, ispisati i promišljanja kazivača o identitetu, domu i obitelji, kulturnim razlikama, životu u Hrvatskoj, problemima na koje su naišli tijekom boravka u Hrvatskoj, problemima ostanka, transnacionalnim praksama i sl.

1.3. Metodologija

S jedanaest kazivačica i kazivača stipendista-povratnika vodio sam strukturirane i polustrukturirane intervjuje. Svakoga sam od njih smatrao posebnim entitetom s jedinstvenim migrantskim iskustvima.³ Kvalitativnom se metodologijom⁴ uz pomoć pojedinca, kazivača-migranta, preispitivanjem *odozdo* mogu razumjeti ustaljene migracijske paradigme.⁵ Izborom kazivačica i kazivača htio sam zahvatiti što širi vremenski raspon i različite kontekste u kojima su ostvarene povratničke migracije te sam stekao uvid u povratnička iskustva od kasnih devedesetih pa sve do danas. Primijetio sam da se djevojke, za razliku od mladića, češće odlučuju za dolazak u Hrvatsku što se očituje i u strukturi kazivačica (8) i kazivača (3).

³ Takav pristup vezan je uz koncept *etnografije pojedinačnoga* o kojoj piše Lila Abu-Lughod (*Writing against Culture*, 1991.). Opisom se pojedinačnoga izbjegava generaliziranje u istraživanjima.

⁴ Kvalitativnom metodologijom prilikom pisanja svojih djela o Hrvatima u Peruu koristili su se Drago Balvanović (*Peru: putopisi, običaji, sudbine*; više izdanja), Grozdana Cvitan (*Užalo se bižat*, 2004.) i Ivan Hetrich (*U potrazi za Hrvatima... kroz Južnu Ameriku*, 1996.).

⁵ U prilog tome ide i Brettelina izjava da su migracije nevjerovatno jak kulturološki iskaz pojedinca o njegovu pogledu na svijet (usp. Brettel 2003: 23).

Četiri su intervjua vođena 2013. godine (kada sam se sličnom temom bavio u seminarskom radu na kolegiju *Teme iz antropologije migracija*)⁶, a ostatak 2017. Jedan je od intervjua iz 2013. godine ponovljen jer je kazivačica u protekle 4 godine doživjela nova migrantska i životna iskustva koja je vrijedno spomenuti u ovom radu. Pet je intervjua održano na hrvatskom jeziku, a šest na španjolskom.⁷ Kazivanja koja su prevedena sa španjolskoga jezika uz ime kazivača imat će i slovo P. Svega nekoliko kazivača nisam osobno poznao prije intervjua.⁸ Kazivači neće biti predstavljeni punim imenima i prezimenima, već inicijalima, njihovim osobnim imenima ili imenima koja su si sama pridjenuli.⁹ U nastavku donosim popis kazivača i njihove kratke biografije¹⁰:

María je kći političkoga iseljenika. Majka joj je također Hrvatica. Stipendisticom je postala krajem devedesetih. Udana je i majka dvoje djece. Radi kao odgojiteljica u jednoj predškolskoj ustanovi u blizini Zagreba. Od svoga dolaska u Hrvatsku jednom je bila u posjetu obitelji u Peruu.

Lenka je unuka političkoga iseljenika. Stipendisticom je postala prije 10-ak godina i od tad živi u Zagrebu. Nekoliko je puta bila u posjetu obitelji u Peruu. Bavi se dizajnom.

V. S. je unuka političkoga iseljenika koji je živio u Arequipi, na jugu Perua. Stipendisticom je postala prije 10-ak godina i od tada živi u Zagrebu gdje je i završila fakultet. Nekoliko je puta bila u posjetu obitelji u Peruu. Bavi se nastavničkom djelatnošću.

Miguel je praunuk hrvatskoga ekonomskog iseljenika. U djetinjstvu je s obitelji preselio iz Lime u New York. Stipendistom je postao prije 10-ak godina. Potom se vratio u New York gdje je završio fakultet. Ponovno je postao stipendistom i ostvario je trajnu povratničku migraciju. Živi u Splitu. Bavi se digitalnim marketingom.

Dragitza je kći hrvatskoga iseljenika¹¹ i kćeri hrvatskoga političkoga iseljenika. S roditeljima je krajem devedesetih ostvarila kratkotrajnu povratničku migraciju u Hrvatskoj. U dva je navrata bila stipendisticom. Odlučila se za stalnu povratničku migraciju. Živi u Zagrebu, zaposlena je, ima i svoj dizajnerski obrt. Aktivno se bavi i *stand-up* komedijom. U nekoliko je navrata išla u posjet obitelji u Peruu.

⁶ Kolegij izvodi docentica dr. sc. Marijeta Rajković Iveta na Odsjeku za etnologiju i kulturnu antropologiju FFZG-a.

⁷ Kazivači su sami odlučivali kojim će se jezikom služiti u intervjuu. Intervjue na španjolskom jeziku sam samostalno preveo i transkribirao.

⁸ Zanimljivo je spomenuti i da sam tijekom razgovora s jednom kazivačicom otkrio da smo dalji rođaci.

⁹ Transkripte intervjua moguće je zatražiti od autora ovoga rada i bit će dostavljeni ako to kazivači dopuste.

¹⁰ Biografije kazivača ispisane su po redoslijedu njihova dolaska u Hrvatsku, od kraja devedesetih pa do 2017.

¹¹ Kazivačičin je otac emigrirao u Limu krajem osamdesetih godina prošloga stoljeća kako bi sklopio brak s njezinom majkom.

Jorge je unuk političkoga iseljenika. Trenutačno je po drugi put stipendist. Po struci je publicist. Zaposlen je i nakon tečaja hrvatskoga jezika planira realizirati trajnu povratničku migraciju u Hrvatskoj.

Daniela je unuka političkoga iseljenika. Bila je stipendisticom tijekom 4 semestra. Morala se vratiti u Limu do rješenja o upisu u hrvatsko državljanstvo. Potom je ponovo došla u Hrvatsku gdje je našla posao u turizmu i odlučila realizirati trajnu povratničku migraciju.

Isabella je unuka političkoga iseljenika. Bila je stipendisticom 4 semestra. Trenutačno živi i radi u Zagrebu. Udana je. Jednom je bila u posjetu obitelji u Peru.

Natalia je unuka političkoga iseljenika. Bila je stipendisticom 3 semestra. Pokušala je realizirati trajnu povratničku migraciju u Hrvatskoj, međutim, zbog nemogućnosti pronalaska odgovarajućega posla remigrirala je u Budimpeštu gdje radi u jednoj poznatoj turističkoj kompaniji.

Marko je unuk hrvatskoga političkoga iseljenika. Stipendist je već treći semestar. Prva dva semestra tečaja završio je u Splitu, a treći trenutačno pohađa u Zagrebu. Tijekom ljeta radio je kao skiper za jednu međunarodnu kompaniju. Po struci je stručnjak za digitalni marketing. Planira realizirati trajnu povratničku migraciju u Hrvatskoj.

Katharine je praunuka hrvatskoga ekonomskoga iseljenika. Stipendistica je od rujna 2017. godine. Po struci je marketinški stručnjak. Nakon tečaja planira realizirati trajnu povratničku migraciju u Hrvatskoj.

Uz povratnike grupno sam intervjuirao i troje djelatnika Središnjega državnoga ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske koji se bave realizacijom Programa učenja hrvatskoga jezika u Republici Hrvatskoj. Oni su se u intervjuu osvrnuli na zamjerke, pohvale i ideje koje su u intervjuima navodili povratnici. Za potrebe ovoga rada koristio sam se i transkriptima intervjua koji sam 2014. vodio s hrvatskim vikarom u Limi, monsinjorom Dragom Balvanovićem. Naposljetku, treba napomenuti i da je ovaj rad rezultat mojih terenskih istraživanja u Limi pa ima obilježja multilokalnosti (Marcus, 1995).¹² Rad također obuhvaća i neka moja osobna iskustva vezana uz povratnike iz Perua pa ima i obilježja autoetnografije (Škrbić-Alempijević et al. 2016: 87–102).¹³

¹² Multilokalnost podrazumijeva teren kao skup nekoliko fizičkih mjesta istraživanja.

¹³ U autoetnografijama je vidljivo iskustvo istraživača, njegovi stavovi i ideje.

1.4. Komentar uz uvod

Jasna Čapo-Žmegač primjećuje da se Hrvatska „zbog svoje velike i duže od jednog stoljeća etablirane svjetske dijaspori nadaje kao egzemplarno područje za komparativna istraživanja povratnih migracija i migracijskih procesa općenito (Čapo-Žmegač 2010: 25).“ U hrvatskoj se znanosti još nitko nije posvetio ozbiljnijem proučavanju veza između Programa učenja hrvatskoga jezika u Republici Hrvatskoj namijenjenog hrvatskom iseljeništvu i dijaspori i ostvarivanja povratničkih migracija, iako je riječ o jednoj od najplodnijih recentnih tema vezanih uz etnografije hrvatskih zajednica širom Južne Amerike, ali i svijeta. Program učenja hrvatskoga jezika za pripadnike hrvatske dijaspori i iseljništva, koji uz tečaj jezika podrazumijeva i osiguran smještaj u studentskim domovima, subvencioniranu prehranu te novčanu potporu, uvijek je ostajao u drugom planu istraživanja, iako je riječ o svojevrsnom poligonu koji omogućuje tj. olakšava povratničke migracije poslijemigracijskih generacija Hrvata iz cijeloga svijeta.¹⁴ S druge pak strane, kroatistika kao znanost bavi se procesom poučavanja/učenja hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika, ne uzimajući u obzir izvanjezične okolnosti učenja. Stoga se u ovom istraživanju, vezanom uz učenje jezika i povratničke migracije, pristupa interdisciplinarno, što je i prikladno ako su migracije dio istraživačkoga fokusa (usp. Brettel 2003: VII).

2. Povijest hrvatskoga useljavanja u Peru

Hrvati imaju višestoljetnu iseljeničku povijest. Ne začuđuje podatak da su se, prema predajama, našli i na Kolumbovim brodovima koji su 1492. godine otkrili Novi svijet (usp. Antić 2002: 9). Iako je istinitost toga podatka upitna, neupitno je da su već 1535. prvi doseljenici iz Dubrovnika pod vodstvom Basilija (Vlaha) Baseglija stigli u slavnu državu starih Inka, tj. u peruansku luku Callao (usp. Holjevac 1968: 193). Unatoč tome ranom organiziranom odlasku u Peru, sve je do 19. stoljeća karakteristika emigracija u Južnu Ameriku bilo individualno iseljavanje. Iseljivali su uglavnom pomorci, misionari i trgovci iz primorskih područja Hrvatske. Brojnije su migracije zabilježene između 1850. – 1875. i 1910. – 1914. (usp. Burin 2010: 18). Hrvati su se tada uglavnom posvećivali radu u gospodarskim djelatnostima, tj. rudarstvu, trgovini, poljoprivredi (ibid.) i tako podupirali razvoj suvremenoga Perua.¹⁵ Iako hrvatska zajednica u Peru nije toliko brojna kao što su one u

¹⁴ O Programu kao „kanalu za useljavanje“ piše i Marija Matek u svom diplomskom radu (usp. Matek 2017: 15-17)

¹⁵ Ljubomir Antić ističe zaslužan rad Živane Meseldžić de Pereyre koja je u svom djelu *Yugoslavos en el Peru* (Lima, 1985.) navela brojna prezimena hrvatskih iseljenika koji su doprinijeli razvoju obrta, trgovine, industrije, rudarstva... (usp. 1991: 296).

Čileu ili pak Argentini, Hrvati u Peruu u određenim historiografskim podacima imaju prvenstvo; Antić navodi da je vjerojatno najstarija hrvatska naseobina u Južnoj Americi bila upravo u peruanskoj luci Callao (usp. Antić 2002: 186). Nadalje, prva se poznata organizacija hrvatskih iseljenika u Južnoj Americi osnovala upravo u Peruu, u planinskom mjestu Cerro de Pasco, smještenom na 4380 metara nadmorske visine. Ondje je 16. listopada 1881. osnovano iseljeničko društvo koje je pomagalo članovima u slučaju bolesti, nezgode ili smrti (usp. Holjevac 1968: 206).¹⁶ Zanimljivo je navesti i da je 1872. u Limi rođen prvi Hrvat u Južnoj Americi kojemu znamo ime – Antun Ciurliza (Ćurlica) (ibid.). Svega dvoje od jedanaest kazivača čija se kazivanja koriste u ovom radu vuku podrijetlo od ekonomskih migranata. To znači da je proces asimilacije gotovo u potpunosti zahvatio sada već četvrte, pete i više generacije ekonomskih migranata i da je među njima svijest o hrvatskom podrijetlu oslabjela. Kazivačica Katherine navela je da je njezin pradjed po dolasku iz Osojnika (sela pokraj Dubrovnika) u Peru bio u kratkoj vezi s Peruankom Emilijom Davilom koja mu je rodila sina. Ostavio ih je te je otišao u prašumski grad Oxapampu¹⁷ gdje je s gđom. Josefinom Hazinger sklopio brak. Marko Burin, autor knjiga *Hrvatska obitelj u Peruu* (2010.) navodi da je u tom braku rođeno 12 djece koji su bračnom paru Guerovich-Hazinger podarili 51 unuka, 105 praunuka i 10 prapraunuka (usp. Burin 2010: 47). Katherine je navela da je njezin djed „odbijao razgovarati sa svojim ocem, osjećao se odbačenim. (...) Međutim, imao je puno toga hrvatskoga u sebi; osobnost, način na koji je živio, bio je strog, jako vjeran i pouzdan (P).“ Otac joj je kazivao da je djed „odbio nasljedstvo i jasno je izjavio da je htio njegovu pažnju dok je bio dijete, da mu sad više ne treba. Nekako je cijeli život živio s neakvim otporom prema svom ocu Hrvatu (P).“ Katherinin obitelj nije bila aktivna u jugoslavenskoj, kasnije hrvatskoj zajednici u Limi, niti su se u obitelji pretjerano doticali tema vezanih uz Jugoslaviju ili Hrvatsku. Međutim, Katherine je bila svjesna svoga hrvatskoga podrijetla:

„Da, da... Cijelo vrijeme, otkad sam bila djevojčica. Dobro, u početku sam govorila da sam Jugoslavenka jer tada nije postojala Hrvatska; u školi, na poslu, gdje god bi me pitali (Katherine je rođena u sedamdesetim godinama prošloga stoljeća, op. a.). Znaš, došla bih, predstavila se, rekla svoje prezime, a ono nije baš uobičajeno u Peruu. Međutim, nikad mi nije bila jasna povijest mojih predaka. Čitala sam o Hrvatskoj, ne toliko o povijesti koliko o pejzažima, znala sam ponešto i o ratu, glavnom gradu Zagrebu, Splitu. Isto tako, prije 8-9 godina sam se javila svome *dundu* Marku Burinu (Marko Burin Gverović emigrirao je u Peru 1958. op. a.), pozvao me u svoju kuću, rekao mi je da moram ići u Hrvatsku. Ali ta mi je ideja bila tako daleka (P).“

¹⁶ Hrvatsko je stanovništvo napustilo taj grad u tridesetim godinama prošloga stoljeća zbog rudarske krize.

¹⁷ Oxapampu su osnovali germanofoni kolonisti u 19. stoljeću. Prije toga osnovali su grad Pozuzo koji je poznat po tirolskoj gradnji usred amazonske prašume.

Miguel je također potomak ekonomskih iseljenika. *Pradida* mu je također iz dubrovačkoga zaleđa, tj. iz Rijeke dubrovačke. I on ističe da se njegova obitelj asimilirala: „Bili smo tipična peruanska obitelj. Moj djed, znam da je bio u Klubu, ali moj otac, nekako ga ne zanima.“ Miguel se zainteresirao za svoje hrvatsko podrijetlo kada se s roditeljima preselio u New York. Međutim, tek nakon turističkoga posjeta Hrvatskoj, tj. potrage za korijenima, u njemu se razvila želja za istraživanjem svoga hrvatskoga podrijetla.

Sve do Drugoga svjetskog rata, ekonomski su razlozi bili glavni povod iseljavanja Hrvata u Peru. Međutim, 1948. je došlo do velike promjene u strukturi hrvatskoga iseljenništva u Peru. Naime, u peruansku su luku Callao pristala tri broda s hrvatskim političkim iseljenicima; najznačajniji je brod bio *General Black*, koji je u Peru doveo najveću grupu političkih imigranata, njih čak 626, uglavnom Hrvata (usp. Burin 2010: 109). Tada počinje novo razdoblje u povijesti hrvatskoga iseljavanja u Peru; ekonomske migrante, uglavnom s (dubrovačke) obale, tada zamjenjuju politički migranti, uglavnom muškarci, iz različitih krajeva Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Budući da su u limsku luku Callao uplovili tijekom školskih praznika, smješteni su u prostorije škole Leoncio Prado. Limski su mediji objavili informacije o dolasku europskih izbjeglica, a poslodavci su posjećivali prostorije škole u potrazi za radnom snagom. O najranijim danima političkih migranata u Peru najbolje svjedoči sljedećih nekoliko rečenica monsinjora Drage Balvanovića, hrvatskoga vikara u Limi, koji u djelu *PERU putopisi, običaji, sudbine* navodi da je njihov dolazak bio kao dolazak „na pusti otok. Po izlasku iz broda dobili su po deset dolara i nakon toga prepušteni sebi, sudbini i Bogu krenuše po cijelom Peru. Dogovorili su se da će se svake nedjelje naći na najvećem trgu u Limi. Tako i bi. Susretali su se jedno vrijeme na Trgu San Martin, a zatim osnovali mali klub – dom u Limi. Nakon određenog vremena kupili su u Santa Clari (četvrt u limskom predgrađu, op. a.) veliki kompleks zgrada koje su inače pod zaštitom države zbog povijesne vrijednosti (Balvanović 2012: 82).“ Politički migranti, koji su se izjašnjavali Hrvatima, desetljećima nisu bili u kontaktu s ekonomskim migrantima koji su bili pod nadzorom jugoslavenskih vlasti. Jugoslavenski je ideologijski aparat zajednicu hrvatskih političkih emigranata u Santa Clari etiketirao kao neprijateljsku emigraciju. Taj svojevrsni antagonizam između jugoslavenstva i hrvatstva mogao se iščitati i u kazivanjima nekoliko kazivača:

„Uvijek su ga pitali (djeda op. a.) odakle je, a on bi rekao: 'Iz Hrvatske, iz Hrvatske...' 'Ali kako kad Hrvatska ne postoji?' I onda bi ja isto rekla: 'Pa djede, svi kažu da Hrvatska ne postoji.' Jednom sam rekla da sam iz Jugoslavije, i on se naljutio pa je sjeo i rekao: 'Moraš svima objasniti...' V. S.“

„Ti si Jugoslaven? Ma ne, moji su iz Hrvatske. Prezime mi govori kako hoćeš, ali nisam iz Jugoslavije, mi smo Hrvati. Ali jesam Peruanka, rođena sam u Peru, volim obje države, imam sreću što imam i jednu i drugu državu (María).“

Osim Katherine i Miguela koji su potomci ekonomskih migranata, te Marije koja je kći političkog migranta, svi su ostali kazivači unuci hrvatskih političkih iseljenika iz 1948. godine. Unuci su stvorili iznimno jaku emocionalnu vezu sa svojim djedovima koji su bili imigranti. Iščitavajući kazivanja, može se primijetiti da su upravo djedovi svojim unucima usadili ljubav prema Hrvatskoj te sačuvali hrvatski identitet Hrvata treće generacije u Peru:

„Ta je kuća bila moje carstvo, a sad nema tate, nije više isto... Djeda zovem tata jer ga je i moja mama tako zvala. Moj pravi tata je *papá*. Djed je imao rak i umro u ranim devedesetim, baka je prešla devedesetu. Djed je bio super, pravi *macho*, velikog srca. (...) Ljubav sam prema Hrvatskoj imala zbog djeda (Lenka).“

„Obitelj smo koja se mnogo druži i s bakom se vidimo svaki dan. Djed je umro 2002. godine. Nikad ih nisam zvala *abuelo* (djed) i *abuela* (baka), nego *abuelito* (djedić) i *abuelita* (bakica). Djed me je uvijek učio hrvatskoj kulturi, kao i tata; pjevati, moliti na hrvatskom, piti kavu, ali ne i pušiti. Zbog njih i doručkujem; ljudi u Peru često ne doručkuju zbog stresa i brzoga životnog ritma (Dragitza, P.).“

„Svi mi unuci osjećamo veliku ljubav i poštovanje prema našim djedovima. U mom slučaju, ja sam bio puno povezaniji sa svojim djedom Hrvatom nego s peruanskom bakom i djedom. Čak je i moj otac bio jako povezan s djedom Hrvatom (Marko, P).“

„Mislim da se svi u obitelji osjećamo jako povezani s Hrvatskom. Dok smo bili mali djed nam je stalno govorio o Hrvatskoj. On je imao farmu u Casmu gdje je bio od ponedjeljka do petka, a preko vikenda bi bio s nama u Limi i uvijek smo ga molili da nam priča o Hrvatskoj. Svi smo bili jako povezani s Hrvatskom, svi mi unuci, šest nas je. Matko, ti ne znaš kakva je to emocija bila (Natalia, P)!“

„Djed je bio stup naše obitelji, uvijek nas je okupljao (Daniela, P).“

Nakon dolaska političkih migranata 1948., uvelike se reduciraju migracije Hrvata u Peru; one su u pedesetim i šezdesetim godinama prošloga stoljeća bile individualne i potaknute lošom ekonomskom situacijom u SFR Jugoslaviji. Osvjedočene su i *lančane migracije* (usp. Grbić 2014: 97) koje podrazumijevaju dolazak novih hrvatskih iseljenika koji su u Peru već imali nekoga iz obitelji (ugl. već spomenute ekonomske migrante), npr. ujake, stričeve i sl. Od sedamdesetih godina prošloga stoljeća iseljavanje u Peru svedeno je na minimum. U 21. stoljeću primjetan je lagani rast hrvatskih useljenika, potaknut sklapanjem brakova hrvatskih pomoraca s Peruankama. U kontekstu tih tzv. novijih doseljavanja u Peru prikladno je spomenuti kazivanje kazivačice Dragitze čiji je otac došao u Peru u kasnim

osamdesetim, nakon što se nekoliko mjeseci ranije zaljubio u Dragičinu majku, kći političkoga migranta, koja je bila u posjetu Jugoslaviji:

„Kad je moja majka imala 23, 24 godine, njezin otac ju je prvi put odveo u Klub „Jadran“ i tamo je upoznala gospodina Pedra (Maleša op. a.)¹⁸, čovjeka kojega su svi voljeli, svima je pomagao. I povezao se s mojom mamom i njezinim dvjema sestrama. Predložio joj je da pođe u Hrvatsku 1988. i odnese novac njegovoj sestri Dragici. Pedro je stric moga oca. Mama je putovala mjesec dana po Hrvatskoj, upoznala tatu, obitelj i vratila se u Peru. Otac je otputovao u Peru u prosincu iste godine, i vjenčali su se za dva mjeseca, nakon 6 mjeseci poznavanja. U međuvremenu je on njoj pisao pisma na hrvatskom, a s druge strane papira je prevodio na španjolski riječ po riječ iz rječnika. I onda se događalo da bi kalendarski mjesec (*mes*) preveo kao nebesko tijelo (*luna*). Mama neke stvari nije razumjela pa je davala djedu da joj prevede pismo s hrvatskog. Dakle, upoznali su se u srpnju, kolovozu 1988., a vjenčali se u veljači 1989., civilno. Htjeli su se i u crkvi vjenčati, i to su napravili u svibnju. Ja sam se rodila 1990., a brat 1995. (Dragitza, P).“

Važno je naglasiti da Hrvati i njihovi potomci žive i izvan glavnoga grada Perua, međutim oni nisu institucionalno organizirani te su podložniji procesima asimilacije. Već je naveden podatak o Katherininom obitelji koju je njezin pradjed osnovao u prašumskom gradu Oxapampi. Mnogi su politički migranti također živjeli i radili u gradovima peruanske provincije. U Natalijinom je kazivanju već navedeno da je njezin djed preko tjedna živio na poljoprivrednom imanju u Casmi, gradu udaljenom oko 350 km od Lime. Djed je kazivačice V. S. od dolaska 1948. živio u Arequipi, gradu na jugu Perua, gdje je radio u ciglani. Hrvati su se tamo, kako ističe V. S., neformalno družili:

„Možda njih oko 10, 8. Oni su se družili u jednoj slastičarnici koja je pripadala Hrvatima, kako se zvala... Ne sjećam se kako se zove, ne znam je li Jadran ili Split ili nešto tako. Stalno su tamo išli. Ili kod nekoga. Ne samo Hrvati, nego i iz Crne Gore. On je imao dobrog prijatelja iz Crne Gore koji je stalno išao i on je došao i sve je bilo lijepo dok ne bi počeli pričati o ratu. I onda bi se naljutili, rekli doviđenja i opet sljedeći tjedan (*smijeh*).“

Međutim, iako se Hrvati i njihovi potomci mogu pronaći u gotovo svim peruanskim gradovima, može se zaključiti da je danas hrvatska zajednica u Peruu poprilično teritorijalno homogena zajednica jer većina njezinih aktivnih članova živi u glavnom gradu Limi i u njezinoj okolini.

¹⁸ Pedro (Petar) Maleš bio je jedan od najmlađih u skupini hrvatskih političkih migranata 1948. U Limi je postigao veliki uspjeh u području tekstilne industrije. Iako je pomagao mnogim svojim sunarodnjacima u Peruu, njegovo je ime nažalost ostalo na marginama povijesti hrvatskoga iseljništva u Peruu: „Sveti Petar ga mi zovemo, čuda je napravio. Puno je pomogao i bio je vjerski tip, ali nije bio svećenik. Imao je sreće pa je imao puno više novaca, i dao bi ti i rekao da budeš tiho, nemoj nikome reći. On nas je spojio. Umro je u ranim devedesetim. On je uvijek nešto organizirao. (...) Maleš je došao isto '48 i bio je među najmlađim, 16 godina je imao (María).“

3. O društvenom i kulturnom životu Hrvata u Peruu

Hrvatski se javni kulturni i društveni život u Limi odvija u dva hrvatska kluba. Prvi je Hrvatski klub „Dubrovnik“, iznikao iz *Slavenskog dobrotvornog društva* koje je nastalo 1906. u Callau (usp. Burin 2010: 56). Bio je to klub u kojemu se njegovao slavenski etnički identitet unutar nacionalnoga austrougarskoga identiteta.¹⁹ Nakon ukidanja Austro-Ugarske Monarhije, Društvo je okupljalo i Srbe i Hrvate, a za vrijeme SFRJ sve narode i narodnosti Jugoslavije. U ranim je devedesetim udruženje dobilo hrvatski predznak jer su njegovi osnivači te većina članstva bili Hrvati. Iz imena se Kluba može zaključiti sljedeće; Klub je uvijek bio povezan s institucijama vlasti u pradomovini pa je tako predstavljao Slavene u okviru Austro-Ugarske, Jugoslavene i naposljetku Hrvate. Njegovo ime govori i o podrijetlu hrvatskih migranata u Peru; najbrojniji su iseljenici uglavnom bili sa širega dubrovačkog područja.²⁰ Klub od 1969. ima sjedište u iznimno lijepoj povijesnoj zgradi koja se nalazi u četvrti Jesús María. Ta je zgrada kupljena s namjerom da se u aktivnosti hrvatske (jugoslavenske) zajednice uključi što više mladih. Naime, dok je klub djelovao u četvrti Magdalena del Mar, mladi su dolazili samo na središnju godišnju proslavu u čast svetoga Vlaha.²¹ Nova zgrada Kluba, kupljena 1969., smještena je na terenu od 3500 metara kvadratnih, posjeduje veliki bazen, roštilj, boćarski teren, polifunkcionalni teren, knjižnicu, kuhinju s dnevnom ponudom jela, dječje igralište, vrt, TV-sale. Riječ je, kako su istaknuli mnogi članovi hrvatske zajednice u Limi, o jednom od najljepših hrvatskih iseljeničkih klubova u svijetu. U klubu se organiziraju mjesečni ručkovi ili druženja povodom različitih događanja, izlaganja, probe crkvenoga zbora, sporadični tečajevi jezika, a u ljetnim mjesecima članovi ponajviše koriste klupski bazen. Prostorije Kluba mogu unajmiti i Peruanci za obiteljska, poslovna i sl. druženja. U sklopu Kluba nalazile su se i prostorije Počasnoga konzulata Republike Hrvatske u Peruu.²²

Politički su migranti osnovali svoj prvi klub 1951. u limskoj četvrti Breña. Potom su unajmili prostor na samom ulazu u naselje Santa Clara. Nekoliko godina poslije kupili su prostore jedne tvornice na glavnom trgu Sante Clare i tako trajno riješili stambeno pitanje Hrvatskoga kluba „Jadran“ (usp. Burin 2010: 116). U tom su kvartu živjeli mnogobrojni

¹⁹ Diplomatski je predstavnik Austro-Ugarske bio počasni predsjednik Društva, a slika Franje Josipa stajala je na počasnom mjestu u prostorijama Društva sve do razmirica koje je potaknuo Prvi svjetski rat (usp. Burin 2010: 57).

²⁰ Konavle, Župa dubrovačka, Dubrovnik, Rijeka Dubrovačka, otoci, Dubrovačko primorje i Pelješac.

²¹ Sveti je Vlaho zaštitnik Grada Dubrovnika, ali i Kluba „Dubrovnik“ tj. hrvatske zajednice u Limi.

²² Konzulat je zatvoren 2015., kada je preminula dugogodišnja počasna konzulica gđa. Antica Peinović Masle vda. de Kuljevan. Hrvatsko veleposlanstvo u Čileu nekoliko puta godišnje dolazi u Klub „Dubrovnik“ održati konzularne dane. U veljači 2018. godine predsjednica RH Kolinda Grabar Kitarović donijela je odluku o imenovanju gđe. Ana Marije Kuljevan počasnom konzulicom u Limi.

politički migranti sa svojim obiteljima, štoviše, u blizini Kluba postoji i Hrvatska ulica koju su nekoć naseljavali isključivo Hrvati.²³ Mnoge su obitelji živjele i u susjednim četvrtima Huachipi, Chosici, Ñaňi te u povijesnim limskim četvrtima. Članovi su se malene hrvatske kolonije političkih iseljenika uglavnom bavili poljoprivredom i peradarstvom, a svoje slobodno vrijeme provodili su u zgradi Kluba:

„Moj je djed išao u klub i igrali su boće, malo bi i popili. Pričali su hrvatski. (...) Nedjeljom smo uvijek išli u klub. Djed bi nam tamo dao novac. U klubu se uvijek trošilo, dobili bi *colu*, sendviče. Trebalo se pokazati, Hrvati se vole pokazati pred drugima. Prije je u tom klubu bilo jako puno Hrvata, danas je to zamrlo. Ovi su prvi pomrli, mlađi su se raselili. Duh koji je imalo to mjesto je nestao. Djedovi, pravi Hrvati, pomrli su. Nema ih više (Lenka).“

Središnje su proslave u Klubu „Jadran“ bile 10. travnja, u spomen na osnivanje NDH, te 24. veljače, na datum uplovljavanja broda *General Black* u Callao. U posljednjih nekoliko godina, tijekom kojih su umrli gotovo svi politički migranti iz 1948., te se proslave sporadično održavaju. Kazivač Marko jedan je od najmlađih Hrvata koji je živio u Santa Clari. Naime, to su područje Hrvati počeli napuštati već krajem osamdesetih.

„Santa Clara kasnije se razvila u ono što nazivamo *pueblo joven* (mlado naselje, favela op. a.). U početku je tu bila jedna *hacienda*, kasnije se pretvorila u manje selo u kojemu su živjeli uglavnom imigranti, ne samo Hrvati. Hrvatska ulica se tako zove jer su u toj ulici sve terene kupili Hrvati. Sjećam se Mađara, Švicaraca, Japanaca, bilo je svih. Kasnije je počelo dolaziti sve više ljudi, Peruanaca, i to se naselje razvilo potpuno neplanski. Možemo ga nazvati favelom, naselje je kaotično. Ja sam jedan od najmlađih Hrvata koji je živio u Santa Clari (Marko, P).“

Uz urbanistički kaos koji je Marko spomenuo u svom kazivanju, treba navesti i da je promjena strukture obrazovanja u hrvatskoj zajednici u Santa Clari imala ulogu u dezintegraciji te zajednice. Naime, već je druga generacija političkih migranata imala visoko obrazovanje, iako su nekima od njih roditelji bili nepismeni. Zbog toga su se mogli zaposliti na boljim radnim mjestima te si kupiti nekretnine u elitnijim dijelovima Lime gdje su zasnivali svoje obitelji. Na raslojavanje hrvatske zajednice okupljene oko Kluba u Santa Clari utjecala je i teška ekonomska i društvena kriza u Peru u krajem osamdesetih, koju je ponajviše obilježio terorizam i građanska nesigurnost. Danas je Klub u Santa Clari svojevrsno mjesto sjećanja na očeve i djedove i Hrvati tamo zalaze svega nekoliko puta godišnje; na roštiljanja,

²³ U razgovoru s jednim Hrvatom iz Santa Clare saznao sam da je između 40 i 50 hrvatskih obitelji živjelo u tom naselju, a da bi Klub na važnijim događanjima ugostio najmanje 500 uzvanika.

mise u klupskoj kapelici, ispraćaje pokojnika i sl. Veliki doprinos ujedinjenju dvaju klubova i frakcija Hrvata imao je monsinjor Drago Balvanović koji je u Limu došao iz Banjalučke biskupije 1987. godine. O odnosu Hrvata u *Jadranu* i Hrvata/Jugoslavena u *Dubrovniku* prije Balvanovićeve dolaska svjedoče sljedeća kazivanja:

„Mi smo jadranski klub. Ovaj drugi ne, *Dubrovnik* je pisao jugoslavenski klub. Tata to nije mogao podnijeti. I nikad nismo išli tamo dok tu nije počeo rat i kad su oni rekli: „Sad je hrvatski.“ Maknuli su tu ploču, više nije jugoslavenski, nego hrvatski klub. I onda je došao padre Drago, uspio je spojiti njih. Sad su dva kluba spojena. (...) Moj tata i cijelo to društvo su govorili: „Mi smo Hrvati i do smrti budemo Hrvati.“ Dok tamo (u *Dubrovniku* op. a.) njima je bilo svejedno, valjda (María).“

„S drugim klubom, *Dubrovnikom*, nisam bila u kontaktu. U *Dubrovniku* su bili više bogati ljudi, kao rudari bi se dosta obogatili, a naši u poljoprivredi imali su dovoljno za preživjeti. *Dubrovnik* je bio *fancy* za nas. Mi smo bili seljaci (Lenka).“

Kazivačica María ukratko se osvrnula na djelovanje monsinjora Balvanovića: „Zahvaljujući njemu, mi smo se svi ujedinili. Nije više *Dubrovnik* i *Jadran*, uspio je sve spojiti, uspio je napraviti Crkvu sv. Leopolda Mandića.“ Monsinjur Drago Balvanović sljedećim je rečenicama komentirao svoj rad na ujedinjenju Hrvata u Peru:

„Sama izgradnja zajednice počela je kad je rat počeo u Hrvatskoj. Tada su osvijestili da su Hrvati. Puno onih koji nisu bili opredijeljeni kao Hrvati su se javili tako da smo počeli proces ujedinjenja klubova. Za Klub u Santa Clari nije bilo problema jer su oni bili hrvatski orijentirani, ali su bili pomalo ekstremisti. (...) I moj je cilj bio i to mi je Bog dao, a rekao mi je i jedan svećenik starosjedilac tu u Peru; nemoj se gubiti u folkloru, nemoj se gubiti u raspravama koji je klub stariji, nego ti radi po božjem planu. Ujedini jedan i drugi klub, ujedini ljude, bez obzira odakle su došli i iz kojih krajeva, kako su došli, kakve imaju putovnice, kako se zovu, kako se... nego sve ujedini. I to je bio početak najozbiljnijega posla, tako da smo mi onaj klub koji se zvao *Dubrovnik*, jugoslavenski, pretvorili u hrvatski. Došli su ljudi na glasanje i pretvorili smo to ime, prvo u Klub *Dubrovnik*, a onda u Hrvatski klub *Dubrovnik*. Tad su počeli ljudi i iz jednoga i iz drugoga kluba da idu i u jedan i u drugi klub. I pomogla je tu još jedna jako pozitivna stvar, da sam napravio jednu kapelicu u Klubu „*Jadran*.“ Tako da su išli na misu, crkva ujedinjuje. I to je bio početak (padre Drago).“

Grozdana je Cvitan u svojoj knjizi *Užalo se bižat* (2004.) objavila intervju s padre Dragom u kojem se također dotiče problem razjedinjenosti hrvatske zajednice, doduše u kontekstu Južne Amerike. Uzrok tomu su vremena u kojima su iseljenici dolazili te njihov socijalni i politički status. Padre spominje tzv. masonstvo među hrvatskim zajednicama u Čileu, hladne odnose u zajednici u Santiagu, nesporazume zbog nepoznavanja činjenica, nedovoljnog razmišljanja i neobaviještenosti ljudi čiji su preci davno napustili Hrvatsku, a

kojima nitko iz domovine nije došao objasniti neke nove situacije. Kao anegdotu spominje predavanje kardinala Vinka Puljića u klubu u Santiagu kojemu se zamjeralo što je – Bosanac. „Stvari su ponekad jednostavne, ali ih nitko ne pokušava definirati, raspraviti“, zaključuje padre Drago (usp. Cvitan 2004: 45–46). Međutim, iako su s imena i djelovanja hrvatskih klubova u Limi skinuti ideološki utezi, mladi su mi se često u povjerenju žalili kako je Dubrovnik i dalje ostao elitistički klub, što se donekle može iščitati iz sljedećeg kazivanja:

„Više idemo u Jadran, nego u Dubrovnik, možda ponajviše zbog novca i troškova. Ručak je u Jadranu puno jeftiniji od ručka u Dubrovniku. A nas je četvero, to zna biti veliki iznos, npr. 60 sola po osobi (120 kuna op. a.). Za 240 sola koje bismo platili za ručak u Dubrovniku možemo se kod kuće hraniti nekoliko dana. U Jadranu se uglavnom daju dobrovoljni prilozima ili ako košta, košta puno manje (Dragitza, P).“

Nesumnjivo je da je najposjećenija hrvatska institucija u Limi svakako Hrvatski vikarijat koji je od 1997. smješten u Župi svetoga Leopolda u limskoj četvrti San Borja.²⁴ Svake nedjelje u 12 sati održava se hrvatska misa koju animira zbor s pjesmama na hrvatskom jeziku:

„U djetinjstvu praktički nikad nisam bio na nekoj misi koja nije hrvatska. Nisam znao hrvatski, ali sam znao izgovarati misu na hrvatskom, slušao sam padre Draga. I uvijek su se pjevale hrvatske pjesme na misi. To je bio jedan od kontakata s hrvatskim jezikom i kulturom, zapravo najznačajniji, jer smo svake nedjelje bili na misi (Marko, P).“

Nakon mise okupljeni se Hrvati druže u župnoj dvorani uz pjesmu, hranu i piće. Uz monsinjora Balvanovića u Župi i Vikarijatu odnedavno djeluje i njegov pomoćnik, mladi svećenik don Marko Jukić. Prije više od pola stoljeća u limskom su predgrađu Puente Piedra redovnice družbe Kćeri milosrđa, koju je osnovala hrvatska blaženica Marija od Propetoga Isusa Petković, izgradile samostan u sklopu kojega vode sirotište, osnovnu školu i pučku kuhinju, a nekoć su djelovale i u vojnoj bolnici.²⁵ Iako su prve sestre koje su došle u Limu bile Hrvatice, danas u samostanu djeluju samo Peruanke.²⁶ Zanimljivo je napomenuti da su

²⁴ Godine se 2017. obilježilo 30 godina od osnutka Hrvatske vikarije u Peruu i 20 godina od utemeljenja Župe svetoga Leopolda.

²⁵ Treba napomenuti da se čudo koje je Mariju od Propetoga Isusa Petković uzdiglo na glas blaženice dogodilo u jednoj peruanskoj podmornici. U smrtnom času, kada je podmornica tonula, kapetan se sjetio sestara Kćeri Milosrđa koje su ga liječile u vojnoj bolnici. One su mu kazivale o Mariji Petković i on joj je zavapio za pomoć. Nadljudskom je snagom uspio zatvoriti otvor kroz koji je nadirala sila morske vode i tako spasiti svoje mornare i sebe.

²⁶ „A od tih sestara jako je poznata sestra Tihomila, zovu je Majka od Lime, jedan čak *pabellon* ima njezino ime. Ona je dobila jedno visoko peruansko odličje. Onda *madre* Marta, koja je izgradila ovaj dom od sestara Kćeri

hrvatske sestre bile u kontaktu s Hrvatima u Santa Clari, a zbog svoje djelatnosti u vojnoj bolnici omogućili su mnogobrojnim pripadnicima druge generacije političkih migranata ulazak u peruansku vojsku. Zbog toga značajan broj najviše pozicioniranih peruanskih vojnih djelatnika ima hrvatsko podrijetlo. U peruanskoj provinciji djelovalo je, a i danas djeluje, nekoliko hrvatskih misionara. Oni, međutim, nisu u intenzivnoj vezi s hrvatskim iseljeništvom u Peru.²⁷

Hrvati su se, posebice politički migranti i njihovi potomci, družili i u privatnoj sferi, a svoja su prijateljstva ovjekovječili brojnim međusobnim kumstvima. Kazivačica María primijetila je da je kumstvo bilo nekakva vrsta zamjene za krvne srodnike koje u Peru nisu imali ili su ih imali jako malo. Dragitza se jednim zanimljivim primjerom osvrnula na nedostatak krvnih srodnika u Peru:

“Ogledni su primjer fešte u čast nekim svecima; svi idu u rodne krajeve, feštaju, zabavljaju se, jedu, piju, a ja nemam rodbine po selima i gradovima i nikad nisam išla (Dragitza, P).“

Zanimljivo je da je Markov djed u hrvatskoj zajednici bio poznat pod nazivom striko: „Mom su se djedu mnogi obraćali s riječi *striko*. Bio je *striko* svima, iz dragosti su ga sinovi i kćeri drugih Hrvata tako nazivali. Možda su i druge starije tako zvali, nisam siguran, ali moga djeda su uvijek zvali *striko* (Marko, P).“ *Striko* Slavko primjer je nekrvnog, fiktivnoga srodstva.²⁸

Među političkim su se migrantima i njihovim potomcima puno bolje očuvali i određeni hrvatski kulturni obrasci. Nekoliko se kazivača osvrnulo na kiseljenje zelja:

„Sarma, mi smo uvijek imali kiselo zelje. I u zimi i u ljeti, jest da je smrdilo, ali svi smo to voljeli. Grah s kiselim zeljem (María).“

„Za Božić je djed uvijek pripremao kiseli kupus. Jeli smo ga s mesom. Mi nismo jeli purana kao Peruanci, jeli smo kiseli kupus i meso. Moj djed pripremao je kiseli kupus i za druge Hrvate, za M., J. i Lj. S.. Ta tradicija jedenja kiseloga kupusa se održala. Kada sam došao ovdje mislio sam da je to jedna raširena božićna tradicija, ali izgleda da nije (smijeh). Čini mi se da je to više tradicija emigranata. Mislim da mi je netko rekao da se taj kupus jeo u ratu, da su to jeli vojnici. Svi su oni bili vojnici, sudjelovali su u ratu, možda su zbog toga taj kiseli kupus izdigli na razinu nekakve tradicije (Marko, P).“

Milosrđa gdje drže sada 150 napuštene djece. I Berislava isto. Ali sad više nema nijedna hrvatska sestra u ovom redu (padre Drago).“

²⁷ Najvažnije je spomenuti franjevca Gerarda Antona Žerdina, biskupa Apostolskog vikarijata San Ramon.

²⁸ U analizama se studija obitelji objašnjava pojam fiktivnog srodstva; to je svojevrsni način oslovljavanja ljudi koji imaju status dopunske ili zamjenske rodbine (usp. Ibsen i Klobus 1972:615).

„Ma taj kupus uvijek daju u klubovima, više ti dosadi. Uvijek je isto. Svinjetina i kupus. Ne znaju ljudi tamo (Daniela, P).“

Nositelji hrvatskoga kulturnoga i društvenoga identiteta u Peruu prije svega su klubovi te Hrvatski vikarijat. Međutim, neki su se kazivači požalili na (ne)uključenost mladih u aktivnosti klubova, tj. same zajednice;

„Ljudi iz moje generacije okupljali su se onda kada bi se okupljali i naši roditelji, djedovi. Nikad se nismo okupljali sami. Malo više sam se družio s Christianom i njegovom sestrom Karen, s Mirkom, Brankom i Nikolom. Kao mlađi družio sam se i s Petrom P., kada bismo išli na misu. Međutim, nikad se mi mlađi nismo družili sami, samostalno. Nismo nastavili s tradicijom naših starijih. Naši se roditelji još uvijek okupljaju, ali mi mlađi nikad nismo bili dovoljno motivirani da se i mi družimo kao oni (Marko, P).“

Iako su klubovi i Vikarijat nositelji hrvatskoga identiteta zajednice, neki su kazivači istaknuli da se unutar njihovih obitelji puno govori(lo) o Hrvatskoj, o povijesti, kulturi, društvenopolitičkim zbivanjima, glazbi i sl. To se posebice odnosi na kazivače kojima su oba roditelja Hrvati i na one koji su bili posebno vezani uz svoje djedove:

„Povijest, ono što je tata pričao, osim toga, glazbu smo slušali vječito, Olivera. Mi smo imali ploče i dosta smo slušali Splitski festival, kasnije kazete. I usmeno su nam pričali kako je tu bilo, mama je puno pričala. Slike smo gledali, to mi je ostalo u sjećanju dosta. Crkva sv. Marka, zbog krova mi je ostala u sjećanju. Sebi sam rekla da ću to prvo vidjeti kada dođem u Zagreb. Krov nekako svima ostane u pamćenju, u svim je knjigama i časopisima (María).“

„Kada je on (djed op. a.) pričao o Hrvatskoj, nije pričao baš o ratu, nego o prirodi, znaš, o tradiciji, kako su živjeli, kad su trebali ubiti svinje, kako se kaže, kolanje? Kolinje, da. U Lici medvjedi, te stvari je pričao. Izbjegavao je rat. (...) on je uvijek pričao lijepe stvari. Mama je rekla da je imao neke knjige, ali, da... (V. S.).“

Ipak, može se zaključiti da je hrvatski kulturni identitet u domeni doma poprilično nevidljiv, posebice u poslijemigracijskim generacijama.

4. Jezični identitet Hrvata u Peruu

Terensko istraživanje u Peruu pokazalo je da pripadnici prve generacije iseljenika njeguju dvojni kulturni identitet (hrvatski i peruanski). S jedne strane intenzivno preuzimaju peruanske kulturne obrasce kako bi mogli funkcionirati u novoj društvenoj i kulturnoj sredini, ali usporedno snažno njeguju hrvatske kulturne obrasce. Oni najčešće imaju samo hrvatsko državljanstvo, a boravište u Peruu reguliraju dokumentom pod nazivom *Carné de Extranjería* (iskaznica za strance).²⁹ Njihov je materinski jezik hrvatski, a španjolski jezik, kojim

²⁹ Zanimljivo je da je većina političkih migranata do neovisnosti Hrvatske imala samo *carné* kao osobnu ispravu.

uglavnom počinju ovladavati u trenutku dolaska na peruansko tlo, je njihov nematerinski jezik.³⁰ Zanimljiva je anegdota o susretu padre Draga s jednom umirućom gospođom kojoj je materinski jezik bio hrvatski:

„Kako je velika snaga majčinog jezika, materinskog jezika! Jednom su me zovnuli i bolesnica je bila u nesvijesti. Govorio sam na španjolskom. Ali kad sam izlazio iz kuće, onda sam vidio njezine dvije kćeri na vratima, gospođe. Pitam ih odakle su. Kažu: „iz Zara.“ Pa to je Zadar. Pa kažem: „Govorite li hrvatski?“ Kaže mi: „Mi ne, ali naša mama govori.“ A mama umire. Kažem: „Bi li ja mogao molit malo s mamom?“ Ja se vratim, počeo sam moliti Očenaš, Ispovijedam se Bogu i ona je otvorila oči. Počela je plakat. Na riječ materinskog jezika ona je ozdravila. Poslije sam je posjećivo puno. Bili su rodnom s Ugljana otoka (padre Drago).“

Hrvatski iseljenici kazivali su da su vrlo brzo ovladali španjolskim jezikom, međutim sami bi priznali, ili bi me na to upozorili drugi, da se u njihovom govoru često primijeti da im je taj jezik nematerinski, tj. drugi ili strani jezik.

Potomci iseljenika odmah po rođenju dobivaju peruansko državljanstvo. Potomci Hrvata često imaju i hrvatsko državljanstvo.³¹ Međutim, tijekom boravka u Peruu uočio sam da se već među pripadnicima druge generacije iseljenika uočava snažno gubljenje jezičnih kompetencija na hrvatskom jeziku. Na internetskoj stranici Središnjega državnoga ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske navodi se podatak da se svega 10% potomaka Hrvata u Peruu služi hrvatskim jezikom.³² Nakon terenskoga rada u Limi pouzdano mogu tvrditi da je ta brojka još i manja, a tomu u prilog idu i podaci preuzeti iz knjige Grozdane Cvitan; monsijor Balvanović u intervjuu je naveo da postoji oko 150 Hrvata koji su rođeni u Hrvatskoj, i još 70-ak Hrvata koji govore hrvatski jezik, a rođeni su u Peruu (usp. Cvitan 2004: 42).³³ Pritom se ponajviše misli na djecu političkih iseljenika iz 1948. godine, koji su danas pripadnici starije životne dobi. Marko Burin u uvodu svoje knjige *Hrvatska obitelj u Peruu* navodi da prema podacima Konzulata, Hrvatske vikarije i monsijora Draga Balvanovića u Peruu „onih koji su živi i govore materinji hrvatski jezik, danas ima oko 298

³⁰ Pojam *nematerinski jezik* nadređen je pojam pojmovima *drugi* i *strani jezik* (usp. Jelaska et al. 2005: 29). Grozdana Cvitan u djelu *Užalo se bižat* spominje Marka Burina i njegovo iskustvo učenja španjolskoga jezika: „Dao mi je savjet (*dundo* koji ga je pozvao u Peru, op. a.): Zaboravi sve ono što znaš iz talijanskoga jezika i počni učiti španjolski jezik iz početka. Napisat ću ti nekoliko stranica španjolskih riječi – ne kako se pišu nego kako se izgovaraju. Sad ti je to potrebnije. Nakon mjesec dana osjećao sam se kao papagaj (Cvitan: 2004: 34).“ Zanimljivo je da sam i ja 2011. počeo učiti španjolski jezik upravo iz tih papira.

³¹ Hrvatska putovnica omogućuje veću mobilnost (rijetke zemlje traže vizu za hrvatske državljane), školovanje i rad u zemljama Europske unije i sl. Tijekom terenskoga istraživanja saznao sam da su se hrvatske putovnice tijekom devedesetih godina prošloga stoljeća lako dobivale, međutim, ulaskom Hrvatske u Europsku uniju poprilično je otežan pristup hrvatskom državljanstvu. Naime, pristupnici sada trebaju vladati hrvatskim jezikom.

³² <http://www.hrvatiizvanrh.hr/hr/hmiu/hrvatsko-iseljenistvo-u-peruu/34>, pristup ostvaren 28. studenog 2017. Nepoznato je odakle je Ured preuzeo taj podatak.

³³ Pritom navodi da se u Peruu Hrvatima izjašnjava oko 5000 ljudi, a da je on u kontaktu s otprilike 900 obitelji (ibid.)

(Burin 2010: 8).“ U nastavku se navodi da u čitavom Peruu ima oko 14 800 potomaka Hrvata od drugoga do petoga naraštaja. Uzmemo li u obzir brojke koje su iznijeli Balvanović i Burin (koji su ujedno i najveći poznavatelji hrvatske zajednice u Peruu) može se zaključiti da bi bilo potrebno preispitati i ažurirati podatak koji je objavljen na stranicama Ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske.³⁴

U intervjuima i neformalnim razgovorima s djecom hrvatskih političkih iseljenika saznao sam da njihovi roditelji nisu dovoljno dobro poznavali španjolski jezik pa su se u odgoju služili isključivo hrvatskim jezikom. Dakle, hrvatski je jezik nekim pripadnicima druge generacije Hrvata puno više od materinskoga jezika, on je i roditeljski i obiteljski jezik (usp. Jelaska et al. 2005: 27). Španjolski je jezik u takvim slučajevima bio (razvojni) drugi jezik (ibid. 28); potomci su ga usvajali već od najranijega djetinjstva, i to tijekom druženja s ostalom djecom, a kasnije i u vrtiću i školi. Tada su govornici dvaju jezika u pravilu uravnoteženo dvojezični, iako Jelaska ističe da je apsolutna dvojezičnost iznimno rijetka. (ibid. 42). Uvijek postoji dominantniji jezik, a to je s vremenom, u kontekstu dvojezičnih govornika u Peruu, postao španjolski jezik. Naime, njime su se govornici služili u školama, na fakultetima, poslu... Hrvatski jezik koristio se samo u domeni privatne komunikacije, tj. u obiteljskoj kući i eventualno u hrvatskim klubovima. Tako je došlo do pojave neuravnotežene dvojezičnosti (ibid. 42). U razgovoru s dvojezičnim govornicima uočio sam i tzv. preključivanje (tj. prebacivanje koda). To podrazumijeva prijelaz s jednog jezika u drugi unutar jedne govorne situacije ili čak rečenice (usp. ibid 43–44). To se događalo zbog neznanja pojedine hrvatske riječi ili izraza ili kada bi govornici smatrali da će se uspješnije izraziti španjolskim jezikom. Isto tako, primijetio sam da neki kazivači govore izrazito zavičajnim govorima, baš onako kako su govorili i njihovi roditelji imigranti. Od svih kazivača koje sam intervjuirao za potrebe ovoga rada, jedino su se María i Dragitza služile hrvatskim jezikom u komunikaciji s članovima svoje obitelji. Međutim obje su istaknule da je njihov hrvatski bio znatno slabiji od španjolskoga:

„Jesmo, u principu, ali tata je puno radio. Situacija je bila takva da je u 6 ujutro odlazio na posao i vratio se u 10 navečer, tako da s tatom nismo puno pričali. A mama je znala pričati s nama, ali onda su susjedi, Peruanci: 'Joj što pričaš, sigurno nešto protiv mene. Zašto hrvatski, djeca ti ne budu znala španjolski, nije to dobro, nije to zdravo.' I onda je mama prestala govoriti hrvatski. Dosta sam razumjela (...), ali slabo sam pričala, sram me je bilo. Pasivno neko znanje. Ovaj stariji brat puno bolje priča, ovaj drugi isto dobro zna, a ovaj najmlađi, on slabo

³⁴ U Peruu se redovito održavaju popisi stanovništva, ali iz njih nisam uspio iščitati bilo kakve podatke vezane uz Hrvate. Međutim, popis održan 2017. imao je puno opširniji upitnik pa je moguće da će se u rezultatima, koji će se objaviti tijekom 2018. godine, moći iščitati određeni podaci vezani uz hrvatsko stanovništvo u Peruu (<http://www.censos2017.pe/>, pristup ostvaren 18. siječnja 2018.).

zna, s njime nitko nije pričao. A u ovim obiteljima u kojima je samo tata Hrvat, od njih nitko ne zna hrvatski (...) Problem je kad je jedan Hrvat, a drugi nije, pogotovo ako su tate Hrvati. Mame su samo kod kuće i eto... (María)“

Dragitza je pak ovladala hrvatskim jezikom tek kada se roditeljima i bratom nakratko preselila u Hrvatsku 1999. gdje je pohađala četvrti i peti razred osnovne škole:

„Kad smo došli 1999., bilo je to u prvim danima kolovoza. Nisam znala gotovo ništa, a u rujnu su me već poslali u školu. Tata mi je rekao da govorim *da, ne* ili *ne razumijem*. I uvijek je bilo: 'ne razumijem, ne razumijem, ne razumijem...' Ništa nisam razumjela. Razumjela sam matematiku, likovni i glazbeni, a na satu engleskog sam učila hrvatski. U Hrvatskoj započinjete učiti engleski jezik u 4. razredu, knjige su bile dvojezične i tako sam, jer sam otprije znala engleski, preko engleskoga učila hrvatski. Jednom smo imali sat likovnoga i shvatila sam da trebamo nacrtati nešto iz naše mašte, nešto što ne postoji. Trebali smo biti kreativni. Ja sam nacrtala voće s očima, ustima, nogama... A svi su drugi crtali lišće, bila je jesen. I mislila sam kako im nedostaje kreativnosti jer svi crtaju isto. Na kraju je ispalo da ja nisam razumjela što trebam nacrtati (smijeh). (...) Otac mi je rekao da sam nakon 3-4 mjeseca dobro govorila hrvatski. Krenula sam i u peti razred u Bilju. (...) Nikad nisam dobila više od 3 iz hrvatskoga (...). U Peru smo se vratili nakon prvoga polugodišta 5. razreda, u siječnju 2001. (Dragitza, P).“

Padre Drago također je izrekao jednu poprilično dirljivu rečenicu vezanu uz svoj dolazak u Peru i jezičnu problematiku: „Potreslo me što mnogi nisu učili svoju djecu hrvatski. Al' to je zapravo bila borba za život. On se borio za koranicu kruha i često nisu imali vremena za svoju djecu, ali su s druge strane odgojili djecu.“ Treća generacija hrvatskih iseljenika u pravilu ne uči hrvatski jezik u kući (upoznao sam samo jednu osobu koja je naučila hrvatski jezik uz majku i baku, a jedan je kazivač naveo još jednu obitelj gdje je jezik očuvan i u trećoj generaciji), ali pomoću različitih tečajeva i Programa učenja hrvatskoga jezika imaju priliku naučiti hrvatski jezik u mlađoj i srednjoj životnoj dobi.

Hrvatski jezik u hrvatskoj zajednici u Peruu možemo promotriti u sklopu koncepta *nasljednoga jezika*. U radu „Nasljedni govornici i njihova motivacija za učenje hrvatskoga jezika“ (Cvikić, Jelaska, Kanajet Šimić, 2010.) navodi se da naziv *nasljedni jezik* u SAD-u znači bilo koji jezik osim engleskoga koji govori pojedinac, obitelj ili zajednica, što uključuje i sve prve jezike koji nisu engleski. Taj naziv često zamjenjuje nazive kao što su manjinski jezik, rodni jezik, materinski jezik, etnički jezik, jezik zajednice i kućni jezik (usp. Cvikić et al. 2010: 114.). Autorice navode da se u hrvatskoj znanosti o nasljednom jeziku govorilo kao o jeziku useljeničke skupine ili zajednice koja se jezikom razlikuje od službenoga ili nadređenoga (dominantnoga) jezika. Navodi se i da je nasljedni jezik obično mali, rjeđe poučavan ili na koji drugi način nedominantan jezik (kao što su poljski, hrvatski ili armenski u Kanadi), ali katkada je i jedan od svjetskih jezika koji se češće uči (kao španjolski u SAD ili

talijanski u Njemačkoj) (ibid. 115.) Autorice članka navele su i pojam *predačkoga jezika*. U tom kontekstu potomak Hrvata nema ni najniži stupanj jezične stručnosti, ali je hrvatski jezik dio njegova kulturnoga nasljeđa, tj. jezik njegova podrijetla (ibid. 119.). Gotovo su svi kazivači izjavili da su znali barem nekoliko hrvatskih riječi prije nego što su u odrasloj dobi počeli učiti hrvatski:

„Znao sam reći; *hvala, bog, laku noć, dobar dan, dobro jutro, kako si*. To su neke osnovne stvari koje su mi se uredile u pamćenje još u djetinjstvu kada sam ih slušao od starijih (Marko, P).“

„Brat i ja smo naučili samo brojati, a i tu ima smiješna stvar (pokazuje kako se u Peruu broji od maloga prsta, a u Hrvatskoj od palca) (Lenka).“

Jedan je kazivač primijetio da su članovi njegove obitelji koristili određene hrvatske riječi ili njihove iskrivljenice u svakodnevnoj komunikaciji na španjolskom jeziku:

„Postoje riječi koje moja obitelj u Peruu koristi kao nekakav obiteljski *sleng*. Moja mama bi mi govorila: 'Pasame los cipilis,' što znači 'Daj mi cipele.' Isto tako kažemo *lota* za loptu. Nekad se prisjetimo kako je moj djed govorio španjolski; on je puno govorio *pa* i *ma*, kao neke poštapalice. Puno je koristio vokativ: „Marice!“ Moja mama se zove Maria Luz, ali on ju je zvao Marica. Sada se na Facebooku zove Marija (Jorge, P).“

Gubitak jezika kao temeljnog markera identiteta uvod je u asimilacijske procese. Etnolingvistička vitalnost označava sposobnost grupe da kao različita etnička grupa opstane u višekulturnoj zajednici. Ona ovisi o trima čimbenicima: statusu (ekonomska, politička i lingvistička nadmoć), demografskoj moći (koncentracija stanovništva, rođenja, migracije), potpori institucija i čimbeniku kontrole (uporaba jezika u medijima, obrazovanju) (usp. Blažević et al. 2007: 53). Jezik jake lingvističke vitalnosti ima visok status, a u suprotnom, kao u npr. hrvatskoj zajednici u Peruu, podliježe asimilaciji. Slabljenjem lingvističke aktivnosti oslabljuje i hrvatski identitet zajednice. Uzrok nestanka hrvatskoga jezika kao nasljednoga jezika u hrvatskoj zajednici u Peruu ponajprije je vezan uz spolni profil migranata; naime, kao što je María već spomenula, hrvatski iseljenici u Peruu uglavnom su bili muškarci koji su se ženili Peruankama. Etnički homogene brakove bilo je nemoguće sklopiti zbog manjka hrvatskih iseljenica. Budući da su očevi Hrvati uglavnom bili posvećeni poslu, a majke Peruanke odgoju djece, sasvim je jasno zašto je španjolski izrazito dominantan jezik već među pripadnicima druge generacije Hrvata u Peruu. Nepostojanje službenih hrvatskih (dopunskih) jezičnih škola također je doprinijelo gubljenju hrvatskoga jezika u

hrvatskoj zajednici. U nekoliko su se navrata u Klubu „Dubrovnik“³⁵ i u Vikarijatu odvijali tečajevi jezika, međutim njih su (najčešće) održavali nestručni predavači (ugl. članovi zajednice). Kao posljednji razlog nestajanja hrvatskoga jezika u zajednici Hrvata u Peruu može se navesti i smanjenje novih migracijskih valova iz Hrvatske što znači da se zajednica ne obnavlja novim članovima.

5. Program učenja hrvatskoga jezika u Republici Hrvatskoj

Marijeta Rajković Iveta u radu „'Čuo si da je Hrvatska kao raj!' Između mašte i stvarnog života: Hrvati iz Argentine u Zagrebu“ prepoznaje tri generacije povratnika iz Argentine: mlade, obitelji i umirovljenike (usp. Rajković Iveta 2014: 202–206). Međutim, promatrajući povratničke migracije Hrvata iz Perua mogu se uočiti uglavnom povratci mladih potaknuti Programom učenja hrvatskoga jezika koji provodi Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske, središnje tijelo državne uprave mjerodavno za odnose između Republike Hrvatske i Hrvata izvan njezinih granica. Ured ima ovlasti i odgovornosti u praćenju i usklađivanju aktivnosti te jačanju veza između tijela državne uprave, Hrvatske matice iseljenika i drugih institucija i udruga u Republici Hrvatskoj (usp. Matek 2017: 13).

Program učenja hrvatskoga jezika u Republici Hrvatskoj postojao je i ranije, doduše u drukčijem obliku i pod nadležnošću drugih državnih institucija; Ministarstva useljeničtva (kasnije Ministarstva povratka i useljeničtva) te Ministarstva vanjskih (i europskih) poslova. Projektom učenja hrvatskoga jezika postiže se upoznavanje i njegovanje hrvatske kulture, nacionalnog identiteta, kao i promicanje suradnje i povezanosti između Republike Hrvatske s iseljenim Hrvatima i njihovim potomcima. Isto tako, potiče se povratak hrvatskih iseljenika i njihovih potomaka u Republiku Hrvatsku, a onima koji su već uselili pomaže se kako bi se mogli lakše uključiti u gospodarski i društveni život u Republici Hrvatskoj.³⁶ Javni poziv za uključivanje u Program raspisuje se jednom godišnje.³⁷ Zanimljivo je da se u zadnjih nekoliko godina može zatražiti i stipendija za internetsko učenje hrvatskoga jezika, što je dobra opcija

³⁵ Zanimljivo je spomenuti anegdotu vezanu uz nastavnicu hrvatskoga jezika koju je u Peru pozvao Klub „Dubrovnik“ kako bi održavala tečajeve jezika i kulture. U nju se zaljubio jedan od polaznika tečaja hrvatskoga jezika. Vjenčali su se i preselili u Hrvatsku.

³⁶ <http://www.hrvatiizvanrh.hr/hr/hmiu/projekt-ucenja-hrvatskoga-jezika-croaticum/71>, pristup ostvaren 30. studenoga 2017.

³⁷ Podaci koji će se navesti u nastavku rada odnose se na Javni poziv objavljen 2017. godine. Moguće ga je pročitati na sljedećem linku: <http://www.hrvatiizvanrh.hr/pdf/hmiu119502054.pdf>, pristup ostvaren 30. studenog 2017.

za iseljenike koji nisu u prilici ostvariti fizički povratak u Hrvatsku.³⁸ Osobe koje žele pristupiti natječaju moraju biti pripadnici hrvatskoga naroda, njihovi supružnici ili pak prijatelji hrvatskoga naroda i Republike Hrvatske. Većina mojih kazivača ima hrvatsko državljanstvo, međutim oni koji ga nemaju (ili ga nisu imali prilikom prijave) natjecali su se za stipendiju u trećoj kategoriji; svoje *prijateljstvo* s hrvatskim narodom i Republikom Hrvatskom najčešće su dokazivali preporukama hrvatskoga vikara u Limi. Nadalje, potrebno je imati barem 18 godina, završenu srednju školu te prebivalište izvan Republike Hrvatske.³⁹ Osobama kojima se odobri stipendija Središnji će državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske podmiriti troškove tečaja hrvatskoga jezika (koji se održava tijekom akademske godine u Zagrebu, Splitu ili Rijeci, ovisno o željama stipendista), troškove subvencionirane prehrane do dva obroka dnevno, troškove smještaja u studentskom domu ili privatno (do 300 kn mjesečno) te 100 kn mjesečno za osobne potrebe. U Javnom pozivu istaknuta je i obvezna dokumentacija za prijavu te kriteriji po kojima se određuje popis kandidata za dodjelu stipendija.⁴⁰ Napomenuto je i da se u slučaju istoga broja bodova prednost daje pripadnicima hrvatskoga naroda, potom supružnicima i naposljetku prijateljima hrvatskoga naroda. Prijave se dostavljaju e-mailom, a rezultati se objavljuju 30 dana nakon završetka Javnoga poziva, i to na web-stranicama Ureda. Javni poziv i prijavni obrasci objavljeni su na trima jezicima; hrvatskom, engleskom i španjolskom, a vodič za stipendiste, u kojemu su ispisane sve relevantne informacije koje se tiču dolaska stipendista u Zagreb, Split ili Rijeku, na hrvatskom i engleskom jeziku. U razgovoru s djelatnicima Ureda dobio sam podatak da 70% stipendista dolazi iz zemalja Južne Amerike te da je u zadnje vrijeme pojačan interes poslijemigracijskih generacija iseljenika iz Australije i SAD-a. Isto tako, naveli su da broj prijava nadmašuje broj stipendija. Dvije kazivačice istaknule su da poznaju osobe iz Perua kojima su odbijene prijave, jednoj od njih čak dvaput. Dodatne informacije o Programu mogu se pronaći u Pravilniku o dodjeli naknada/stipendija za učenje hrvatskoga jezika u Republici Hrvatskoj i za

³⁸ Ta se mogućnost može dovesti u vezu s tzv. virtualnim povratkom koji ne podrazumijeva fizički povratak, već povezivanje s društvom podrijetla pomoću suvremenih komunikacijskih sredstava (usp. Čapo Žmegač 2014: 30).

³⁹ Natječaju mogu pristupiti i oni koji imaju prebivalište u Republici Hrvatskoj, ali ne više od 2 godine.

⁴⁰ Dodatni se bodovi (20 bodova) dodjeljuju kandidatima koji su mlađi od 25 godina, onima koji imaju od 25 do 35 godina (10 bodova), kandidatima koji su upisali prvu ili drugu godinu preddiplomskoga studija u Hrvatskoj (20 bodova), kandidatima koji imaju prebivalište u Republici Hrvatskoj manje od dvije godine (20 bodova), kandidatima koji su već pohađali jedan semestar tečaja o trošku Ureda i to s izvrsnim (15 bodova) ili vrlo dobrim uspjehom (10 bodova), kandidatima koji su završili višu ili visoku školu (10 bodova) te kandidatima koji su aktivni članovi zajednice/udruga hrvatske manjine ili hrvatskih iseljenika (20 bodova). Za internetsko učenje jezika kandidatima se dodjeljuju bodovi u sljedećim trima kategorijama; ako je kandidat mlađi od 25 godina (20 bodova), ako kandidat ima od 25 do 35 godina (10 bodova) te ako je aktivni član zajednice/udruga hrvatske manjine ili hrvatskih iseljenika (20 bodova).

internetsko učenje hrvatskoga jezika.⁴¹ Kazivače je o Programu najčešće informirao padre Drago, već spomenuti hrvatski vikar u Limi:

„Padre Drago mi je pomogao tijekom procesa prijave za stipendiju. Ja ništa nisam znala. Znala sam samo da postoji ta stipendija, a i to znam svega nekoliko mjeseci. Kada su ostala još dva tjedna do završetka prijava padre mi je rekao: „Dođi, pomoći ću ti, pomoći ću ti oko svega što ti treba. Želim da ideš tamo.“ Pomogao mi je, dao mi različite podatke, prevodio. Prijavila sam se i bilo mi je ogromno iznenađenje kada su mi dodijelili stipendiju, iako mi je on rekao da ću je svakako dobiti (Katherine, P).“

Informacija o Javnom pozivu za učenje hrvatskoga jezika svake se godine *posta* i u jednoj zatvorenoj *Facebook* grupi mladih Hrvata iz Perua. Isto tako, bivši i trenutačni stipendisti Ureda nerijetko informiraju zainteresirane kandidate.

6. Motivacije za učenje jezika i dolazak u Hrvatsku: iskustva kazivača

Sasvim je jasno da je motivacija iznimno važan faktor u učenju jezika, međutim potrebno je istražiti što poslijemigracijske generacije motivira na učenje jezika. U knjizi *Hrvatski kao drugi i strani jezik* (usp. 2005: 111.) autorica Zrinka Jelaska navodi različite motivacije za učenje jezika: tako razlikuje uklopnu motivaciju koja podrazumijeva uklopljenost pojedinca u društvo čiji jezik uči; uporabnu motivaciju koja se temelji na želji da se nauči jezik nekoga društva za nešto drugo, recimo dobivanje posla, školovanje; potom školsku motivaciju koja podrazumijeva zadovoljavanje uvjeta obaveznoga predmeta ili kolegija; obrazovna motivacija proizlazi iz želje za boljim općim obrazovanjem, što je recimo razlog za učenje klasičnih jezika; stručna motivacija teži čitanju strane stručne literature i proučavanju određene struke; primijenjena motivacija podrazumijeva učenje jezika za potrebe specifičnih situacija, npr. putovanja u inozemstvo; komunikacijskom motivacijom naziva se potaknutost željom da se razgovara s ljudima koji govore drugim jezikom; društveno su motivirani ljudi koji uče jezike kako bi proveli slobodno vrijeme na tečaju, upoznali druge ljude i družili se s njima; u jezgri kulturne motivacije nalazi se težnja za iskustvom vezanim uz kulturu stranoga jezika, poput čitanja izvorne književnosti; estetska motivacija proizlazi iz osobnoga užitka u samome jeziku; intelektualna motivacija vezana je uz umne poticaje, ovladavanje različitim vrstama znanja. Naposljetku Jelaska navodi naraštajnu i cjelosnu motivaciju koju dovodi u vezu s potomcima iseljenih Hrvata koji često imaju barem dvostruku motivaciju kada dođu u Hrvatsku učiti hrvatski. Izvanjska motivacija može uključivati poštovanje, poslušnost ili želju da se oduži roditeljima, djedu, baki ili kojemu

⁴¹ <http://www.hrvatiizvanrh.hr/pdf/hmiu1645300537.pdf>, pristup ostvaren 30. studenog 2017.

drugome pretku, želju za otkrivanjem obiteljske povijesti, znatiželju, želju da se pronađu rođaci ili razgovara s njima, želju za razgovaranjem s mogućim poslovnim suradnicima itd. Takvu motivaciju potkrepljuje sljedeće kazivanje:

„Meni je žao što nisam znala hrvatski. (...) U klubu su bili djedovi, pričali su hrvatski, a mi smo čekali da nam nešto daju. Sad mi je žao, vratila bih vrijeme kako bih mogla pričati hrvatski s njima (Lenka).“

Unutrašnja motivacija može uključivati natjecateljstvo (prema nekom članu obitelji koji bolje govori hrvatski), koristoljubivost, želju da se nekome svidi. Sljedeće kazivanje sadrži elemente unutrašnje motivacije:

„Ipak, ja sam od početka bila zainteresirana za jezik. Imala sam ideju da je za život u određenoj kulturi važno usvojiti i jezik te kulture. Isto tako, hrvatski nam treba kako bismo dobili hrvatsko državljanstvo. Iako, kasnije smo saznali da čak i ne treba. Ali smo si utuvili u glavu da trebamo naučiti hrvatski jezik kako bismo položili ispit za državljanstvo. Međutim, i dalje smo nastavili s učenjem hrvatskoga, iako smo davno položili taj ispit (X, P).“

Zanimljivo je primijetiti kazivačičin osvrt o vezi jezika i kulture/zajednice koji se nadovezuje na kanonske kulturnoantropološke definicije jezika kao simboličkoga sustava kojim se uči i prenosi kultura (usp. Haviland 2004: 39) te promišljanje o jeziku kao jednoj od najvažnijih komponenti kojom se u novijoj literaturi određuje pojam etniciteta (usp. Grbić 1994: 31). Jelaska zaključuje da su u korijenu dolaska i učenja hrvatskoga jezika želja za razumijevanjem vlastite obitelji ili želja za boljim razumijevanjem iseljeničke zajednice koja može biti utemeljena i na dubokoj želji za pripadanjem, ili pak potraga za izgubljenim osobnim odnosno obiteljskim jezikom i kulturom koja je s njime isprepletena. To potvrđuju i rezultati ovog istraživanja. Razumijevanje svoga podrijetla, obitelji i iseljeničke zajednice u temelju su motivacije svakoga kazivača, međutim, rijetko su to odskočni motivi za učenje jezika. Cvikić, Jelaska i Kanajet-Šimić (2010.) provele su istraživanje među osobama koje su učile hrvatski jezik. Postavile su i jedno pitanje vezano uz motivaciju za učenje hrvatskoga jezika. Ponudile su 6 odgovora: radi posla; radi studija; radi obitelji i prijatelja; zato što sam Hrvat; da ne zaboravim/da usavršim jezik; nešto drugo. Iščitavajući transkripte razgovora s kazivačima, primijetio sam da takav pristup ne može biti primijenjen u ovome radu. Zapravo, bio bi moguć ako bi postojao sedmi odgovor koji bi glasio: zato što postoji Program učenja hrvatskoga jezika u Republici Hrvatskoj. Temeljna je motivacija mnogih mojih kazivača zapravo bio dolazak/povratak u Hrvatsku, bio turistički, bio dugotrajni ili čak trajni, a Program učenja hrvatskoga jezika nametnuo se kao izvrstan poligon za realizaciju povratka; naime, kao što je već navedeno, stipendisti imaju plaćeni tečaj hrvatskoga jezika,

subvencioniranu prehranu i smještaj te mjesečni džeparac što je temeljna infrastruktura *povratničkoga paketa*. Sasvim je jasno, kad ne bi postojao ovakav Program, ne bi se u ovolikoj mjeri realizirali kratkotrajni, dugotrajni ili trajni povratci poslijemigracijskih generacija iz cijeloga svijeta, i to prije svega zbog financijskih troškova koji su vezani uz takve odluke. Uvrstimo li učenje jezika u sklopu Programa učenja hrvatskoga jezika u Republici Hrvatskoj kao motivaciju za realizaciju povratka/dolaska poslijemigracijskih generacija Hrvata iz Perua, treba razlikovati slučajne od namjernih motivacija. Slučajne motivacije tiču se kazivača koji su prije sudjelovanja u Programu, tj. prije početka učenja hrvatskoga jezika iskazivali jedva zamjetan hrvatski identitet te nisu imali bilo kakvo saznanje o Programu učenja jezika. Međutim, oni su u jednom trenutku svoga života doživjeli određeni događaj koji ih je motivirao za sudjelovanje u Programu, tj. povratak/dolazak u Hrvatsku:

„Dala sam otkaz na poslu i počela razmišljati što ću sa svojim životom. To je bilo prije dvije i pol godine. Otišla sam u SAD i tamo provela 4 mjeseca u *sabaticu* (vrijeme odmora, duhovne obnove op. a.). Na poslu sam provodila puno vremena i sve je to uzrokovalo paralizu. Zaista sam trebala odmor. Kada sam se vratila iz SAD-a slučajno sam naletjela na hrvatsku vikariju. Zvala me krv da dođem tamo, trebala sam otkriti sebe, svoje pretke, svoga djeda i pradjeda. U kući imamo jednu lozu, i sjetila sam se *dunda* Marka kada mi je rekao da idem u Hrvatsku jer su mi tamo korijeni. Ta loza me podsjeća na moje korijene. I evo, tu sam (smijeh) (Katherine, P).“

U kontekstu slučajnih motivacija prikladno je spomenuti i kazivanje V. S. koja je odlučila učiti hrvatski jezik u trenutku kada je preminuo njezin djed, politički migrant; on je, naime, uspostavio ponovni kontakt sa sestrom u Hrvatskoj godinu dana prije svoje smrti. Kako ne bi izgubila kontakt s tek pronađenom hrvatskom stranom svoje obitelji, V. S. je počela tražiti *online* tečaj hrvatskoga jezika, a završila je na tečaju u Zagrebu: „Mislim, nikad nisam bila baš svjesna što radim, samo sam htjela naučiti jezik preko interneta... Sve je bilo brzo (V. S.).“ Lenka je, pak, odlučila početi učiti hrvatski nakon što je 2005. bila u turističkom posjetu Hrvatskoj. Sasvim je slučajno saznala za Program učenja hrvatskoga jezika:

„Croaticum se dogodio. Bila sam u Hrvatskoj već 2005. s mamom. Otišla sam u Peru nekako *homesick*. (...) U Peru mi je nekih stvari bilo dosta. Otišla sam u Švicarsku ujaku, pa onda u Hrvatsku. A. P. (povratnik iz Perua, realizirao povratak još za vrijeme Jugoslavije op. a.) me je zvao, rekao mi je da je mamin prijatelj i da bi me volio upoznati. On je nostalgican za Peruom, htio je i španjolski pričati. Išli smo pješke u MUP. Imao je jednog argentinskog prijatelja koji mu je rekao za Croaticum. Samo sam željela učiti hrvatski pa sam se prijavila i to ljeto na Šolti čekala hoće li odobriti moju stipendiju. Dobila sam je, a i dom, iksicu... Mislila sam da sam jedina Latinka, posebna, jedinstvena. I došla sam na Croaticum (Lenka).“

Iako su to bile brzopotezne odluke, pokazale su se životno važnima; naime, i V. S. i Lenka su nakon učenja jezika u sklopu Programa ostale trajno živjeti u Zagrebu. Namjerne su motivacije pak vezane uz kazivače koji su bili aktivni članovi hrvatske zajednice u Limi, imali su spoznaju o Programu učenja jezika i čekali su povoljan trenutak (npr. završetak fakulteta) kako bi postali stipendistima i počeli učiti hrvatski jezik:

„Idem da vidim otkud su moji, to me je jako privlačilo, neću ništa napraviti u Peru dok ne vidim Hrvatsku. Ajde da vidim otkud je to sve krenulo. (...) Prijateljica María Elena je trebala prva doći i ona je o tome pričala s Dragom. A ja sam uvijek... Rekla sam da neću ništa u životu napraviti dok ne vidim Hrvatsku. I u to vrijeme se brat razbolio, drugi putovao u Ameriku, nekako financijski nisam mogla to podnijeti. I onda je Drago rekao da će mi pomoći, da ćemo napraviti papire, i ja sam imala diplomu u to vrijeme, a María Elena nije, iako je završila sve. I to je bio klik, ja sam dala napraviti papire u četvrtom mjesecu, dobila sam ih u šestom, i neka me je panika uhvatila, ja idem. Nakon dva mjeseca sam dobila odgovor da sam dobila stipendiju, oni su meni čak kartu platili, ali ne povratnu, to je bio neki znak, ja se ne vraćam u Peru. I imala sam 800 kn godinu dana, mjesečno. Oni su meni plaćali godinu dana učenja hrvatskoga jezika. Ipak, mnogo se ljudi razočaralo, vratili su se u Australiju, Argentinu, Njemačku (María).“

„Dugi sam niz godina to želio, ali sam puno vremena proveo razmišljajući o toj odluci. Da, htio bih ići... posjetiti, upoznati, ali ne bih htio tamo živjeti. Ovdje imam svoj život, studij, curu itd. Međutim, lani sam odlučio 100% da idem. Sviđa mi se Peru, sviđao mi se život koji sam tamo živio, ali sam počeo osjećati nekakvu monotoniju. Htio sam nešto više, a i situacija u Peru nije najsajnija trenutačno, sigurnost na ulicama je veliki problem. Mnoge su me stvari motivirale da izađem, ne da odem skroz, ali da odem i tražim nešto više, drukčije, da učim. Uvijek sam htio naučiti hrvatski, slušao sam ga, ali ga nisam znao. Mislio sam kako bi bio lijep osjećaj da mogu govoriti jezikom koji je govorio i moj djed. Pomislio sam na tu opciju, da se upišem na Croaticum, da idem na stipendiju u Hrvatsku, da tamo živim. To bi bio prvi put da idem u Europu. (...) Tu možeš stati, sjesti, razmisliti, a u Peru je sve podređeno brzom ritmu života, ne uživaš u životu, zadovoljan si s nekom rutinom. To sam htio prekinuti, napraviti promjenu, učiniti nove stvari, tražiti prilike, upoznavati nove stvari i ljude, učiti jezik svoga djeda, upoznati njegovu obitelj. Želim znati kako je živjeti u zemlji gdje je živio moj djed. Rekao sam si: „Napravit ću to.“ I jednostavno sam se prijavio, dobio stipendiju, i već sam se osjećao kao da sam tu. (...) Doista, imao sam takvu motivaciju, to sam si zacrtao u glavi i uopće mi nije bilo teško spakirati stvari i doći ovamo (Marko, P).“

Kazivač Jorge u svom se kazivanju također osvrnuo na motivacije stipendista, dajući drukčiju perspektivu na tu temu:

„Postoje oni koji dođu tu samo kako bi se upoznali sa zemljom i putovali. Neki pak žele dobiti državljanstvo i ići raditi vani. Ima nas koji imamo državljanstvo, želimo naučiti hrvatski jezik i ostati tu živjeti i raditi, ali i onih koji nemaju državljanstvo, a žele naučiti jezik i ostati tu. Njima je najgore zbog administracije... (Jorge, P).“

U istraživanju nisam naišao na podatke o ljudima koji su odlučili prijaviti se na Program kako bi učili hrvatski jezik, dobili domovnicu i otišli u neku treću zemlju tražiti

posao. Međutim, nekoliko je mojih kazivačica odlučilo biti stipendisticama Programa kako bi naučile jezik i pokrenule zahtjev za hrvatskim državljanstvom. Zanimljivo je navesti i da je troje kazivača bilo korisnicima stipendije u dvama navratima, a nakon drugoga boravka u Hrvatskoj odlučili su trajno ostati živjeti u Hrvatskoj.

Uz motivacije kazivača za učenje hrvatskoga jezika, zanimljivo je spomenuti i reakcije obitelji i prijatelja kazivača na njihovu odluku o odlasku u Hrvatsku:

„Otac je bio presretan kada sam mu rekla da želim ići na Croaticum, a mama je bila tužna jer sam joj rekla da ću možda ostati. Zna da je ovdje sigurnije, u neku ruku bolje, ali teški su rastanci (Dragitza, P).“

„Kad sam rekla u Peru da idem u Hrvatsku, govorili su mi: Što ćeš u Bugarskoj? Kako je u Rumunjskoj? Nitko se nije mogao sjetiti gdje idem. Opasni su ljudi, pazi! *Países bélicos* zovemo opasne zemlje (Lenka).“

„Mom ocu bilo je drago što ću upoznati zemlju svoga djeda. Ok, mama je bila malo zabrinuta, ali nikad mi nije rekla ne. Moj tata je obožavao našega djeda (svoga svekra Hrvata op. a.), obožavao ga je (Isabella, P).“

V. S. je navela da je njezin otac Peruanac shvatio njezinu odluku o povratku/dolasku u Hrvatsku tek kada je nakon učenja hrvatskoga upisala i završila studij u Hrvatskoj. Zanimljivo je spomenuti da su i neki članovi obitelji mojih kazivača sudjelovanje u Programu učenja hrvatskoga jezika u Republici Hrvatskoj odmah protumačili kao trajnu povratničku migraciju:

„Moj je djed bio jako sretan, bio je pun ponosa. U drugu ruku bilo je i tužno. On je rekao mojoj mami da idem i da se nikad neću vratiti. Znao je da će mi biti lijepo. Sam mi je rekao da ću po dolasku tu vidjeti da je ovo potpuno drugi svijet i da ću htjeti ostati tu, da će mi biti dobro (Marko, P).“

„Tata se počeo smijati jer je rekao da ću dobiti lopatu i neku zemljicu pa ću na tome raditi. Mama je plakala jer je znala da se neću vratiti. Ako je ona pošla u Peru, ja se moram vratiti nazad, tako je nekako razmišljala. (María).“

Zanimljivo je napomenuti da je María najstarija kazivačica i da se uključila u Program učenja hrvatskoga jezika krajem devedesetih, u prilično turbulentnim društveno-političkim vremenima. Tada je program stipendiranja puno intenzivnije naglašavao povratak, što se vidi i iz činjenice da je Hrvatska stipendistima plaćala jednosmjerne karte za Hrvatsku, uplaćivala im mjesečni džeparac u iznosu od 800 kn te ih smještala u stanove. O važnosti iseljeničke populacije u tadašnjoj državnoj politici svjedoči i postojanje već spomenutog Ministarstva iseljeničtva, ali i pojedinosti kakve se mogu iščitati u kazivanjima povratnika:

„Odmah smo po nezavisnosti dobili dokumente, možda među prvim. I bilo je puno jeftinije. I relativno brzo. I dobili smo *carne* (iskaznicu) HDZ-a. Nisam znala što je to, ni što znači. I kad sam tu došla i pokazala papire: 'domovnica, putovnica i ovo, je li to osobna?' 'Vi ste član HDZ-a?' 'Da, ali što je to?' (smijeh) (María).“

Iščitavajući podatke o Programu u 2017., stječe se dojam da je njegova svrha prije svega omogućiti učenje hrvatskoga jezika pripadnicima poslijemigracijskih generacije, pružiti im iskustvo života u Hrvatskoj te pomoć u realizaciji trajne povratničke migracije.

7. Učenje hrvatskoga jezika: iskustva kazivača

Kazivači su, kao što je već navedeno, imali priliku odabrati grad u kojemu će učiti hrvatski jezik. Kao opcije ponuđeni su im tečajevi u Zagrebu, Splitu i Rijeci. Devet je kazivača odabralo Zagreb, a dvojica Split, s tim da se jedan od te dvojice nakon dva semestra učenja hrvatskoga jezika u Splitu prebacio na tečaj u Zagreb. Većina stipendista odabire Zagreb zbog toga što je riječ o glavnom gradu Hrvatske i što su preko bivših stipendista upoznati s kvalitetom života i tečaja u Zagrebu. Miguel i Marko, koji su pohađali tečaj u Splitu, naveli su da su more, klima i južnjački temperament (blizak *latinosima*⁴²) bili glavni motivi za odabir Splita. Marko je također naveo i da je na njegovu odluku utjecala i blizina rodbine u Livnu. Ostali kazivači, iako su odabrali Zagreb za mjesto učenja, ne vuku svoje podrijetlo iz glavnoga grada i okolice. Budući da takve migracije podrazumijevaju dolazak u etničku domovinu, ali ne i u mjesto podrijetla, mogu se smatrati ponovnim migracijama ili remigracijama (usp. Rajković Iveta 2014: 208). U nastavku će se rada pisati o iskustvima povratnika vezanim uz zagrebački *Croatium* – *Centar za hrvatski kao drugi i strani jezik*, gdje se održavaju tečajevi hrvatskoga jezika.

Jelena Cvitanušić, Iva Nazalević i Sanda Lucija Udier autorice su članka „Uoči pedesete obljetnice Croaticuma – Centra za hrvatski kao drugi i strani jezik“ (2010.) u kojemu su ispisale povijest te ustanove koja od 1962. djeluje pri Sveučilištu u Zagrebu. Prvo je djelovala pri Odsjeku za fonetiku pod nazivom *Tečaj hrvatskoga jezika za strance*. *Tečaj* je 1966. pripojen Odsjeku za južnoslavenske jezike i književnosti. Osamdesetih su se godina stranim studentima pridružili i potomci iz hrvatskoga iseljništva i dijaspora te je *Tečaj* preimenovan u *Pripremnu godinu studija* s ciljem osposobljavanja stranih studenata za studij na hrvatskim fakultetima. Trostupanjska nastava (početni, srednji i napredni stupanj) uvedena je 1993. godine. *Pripremna godina studija* preimenovana je 2003. u *Croatium* – *hrvatski za strance*. Godine 2007. izvršena je zadnja promjena imena i ona glasi *Croatium* – *Centar za hrvatski kao drugi i strani jezik* (usp. Cvitanušić et al. 2010: 99–100). Na Croaticumu su zaposleni lektori i fonetičari, a nastava se održava u šest različitih stupnjeva, usporedivih sa

⁴² O identitetskoj odrednici *latino* opširnije se piše na 39. stranici ovoga rada.

*Zajedničkim europskim referentnim okvirom za jezike (ZEROJ).*⁴³ Grupe broje do 15 polaznika, raspoređenih prema razini znanja. Jezična nastava traje tri školska sata dnevno, od ponedjeljka do petka. Govorne vježbe izvode se jedan sat tjedno, a nastava hrvatske kulture obuhvaća u prosjeku 4 sata tjedno i to samo u dvama završnim stupnjevima. Polaznici imaju i mogućnost upisa izbornih (nejezičnih) kolegija. Po završetku tečaja pristupaju završnom pismenom i usmenom ispitu te dobivaju potvrdu o stupnju poznavanja hrvatskoga jezika (ibid. 100). Sastav je polaznika Croaticuma heterogen; uz pripadnike hrvatskoga iseljeničtva, tj. stipendiste Ureda, čine ga studenti kroatistike ili slavistike sa stranih sveučilišta koje stipendira Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, gosti-studenti Filozofskoga fakulteta, stipendisti Sveučilišta u Zagrebu te polaznici koji hrvatski jezik trebaju dobro naučiti kako bi mogli kvalitetno živjeti u Republici Hrvatskoj s kojom su povezani poslom, brakom ili na oba načina (usp. Udier i Čilaš-Mikulić 2008: 201). Iako stipendisti tu heterogenost smatraju prednošću, s druge strane navode da im nedostaje kontakt s Hrvatima:

„Teško je razviti prijateljstvo s Hrvatima. Došli smo u Croaticum i upoznali sve nacije osim Hrvata. Australija, Japan, Koreja, SAD. S nama je bio Rizwan, djevojke iz Njemačke, upoznali smo Marlene, Danijela (Daniela, P).“

Erasmusovci, kako ističu Isabella i Daniela, imaju *buddyje*⁴⁴ i ta se praksa pokazala iznimno korisnom. One smatraju da bi se takav projekt trebao realizirati sa studentima kroatistike, hispanistike ili pak studentima koji uče španjolski, što bi bilo iznimno korisno i domaćim studentima i stipendistima. Mnogi su stipendisti uspostavili jaka prijateljstva s ostalim polaznicima tečaja, neovisno o tome jesu li oni pripadnici hrvatskoga iseljeničtva ili strani studenti. Zanimljivo je spomenuti i da neki kazivači izbjegavaju intenzivne kontakte sa stipendistima *latinosima* (tj. stipendistima iz Južne Amerike), smatrajući da tako usporavaju učenje hrvatskoga jezika. S druge pak strane, neki se ponajviše druže baš s *latinosima* s kojima dijele sličnu povratničku sudbinu.

Kazivači smatraju da je nastava na Croaticumu izvrsno organizirana te da su tijekom pohađanja tečaja na Croaticumu stekli izvrsno znanje hrvatskoga jezika. Mnogi su spominjali svoje lektorice i njihove metodičke pristupe:

⁴³ Zajednički europski referentni okvir za jezike (skraćeno ZEROJ), dokument je Vijeća Europe vezan uz učenje, poduku i vrednovanje stranih jezika. Ljestvica za samoprocjenu dostupna je na sljedećem linku: <https://europass.cedefop.europa.eu/sites/default/files/cefr-hr.pdf>, pristup ostvaren 13. ožujka 2018.

⁴⁴ Na većini europskih sveučilišta, pa tako i na nekim sastavnicima Sveučilišta u Zagrebu, postoje tzv. *buddyji*. Riječ je o studentima koji pružaju pomoć i potporu gostujućim studentima.

„Moram spomenuti Ranku koja je od prvoga dana odbijala govoriti engleski tako da nisi imao izbora, morao si naučiti hrvatski. Radije je koristila svu mimiku svijeta i pravila od sebe klauna, nego da reče jednu jedinu riječ na engleskom jeziku. Engleski bi koristila samo u krajnjoj nuždi kad je stvarno nitko ne bi shvatio. Uistinu, tečaj je vrhunski. Ja sam učila hrvatski tijekom tri semestra (Natalia, P).“

Katherine ne zna engleski jezik koji se koristi kao metajezik u nastavi. Međutim, ističe da njezina lektorica ima izrazito puno strpljenja i volje te uvijek pronalazi način kako joj prenijeti jezično znanje:

„Imam jako dobru profesoricu. Predivna je i jako strpljiva. Zove se Marica. Primijetila je da ne znam engleski i trudi se pomoći mi koliko god može. Kada uoči da nešto ne razumijem ona pita ostale *latinose* u grupi: 'Kako se kaže ta riječ na španjolskom?' Uistinu imam dojam da se ljudi ovdje trude, da im je stalo do mene, otvoreni su (Katherine, P).“

Marko je pak naveo da je tijekom učenja hrvatskoga jezika u Splitu svjedočio odustajanju od učenja jezika upravo zbog nemogućnosti praćenja nastave na engleskom jeziku. Kazivači su isto tako naveli da su izrazito zadovoljni udžbenicima koji se koriste na nastavi te kulturnim događajima koje organizira Croaticum. Neki su se osvrnuli i na intenzivitet nastave, posebice Marko. On je naveo da se tečaj u Splitu održava svega tri puta tjedno:

„Mislim da je tečaj bio kvalitetan, puno sam naučio, ali danas sam u Zagrebu imao prvi sat i već vidim da je ovdje tečaj kvalitetniji. Ovdje je sve na hrvatskom, nije bilo ni riječi engleskoga i sve to nekako teče, teče. Brzo je, nema pauze. I dobro je što je nastava raspoređena od ponedjeljka do petka. Vjerujem da ovdje više naučiš. Međutim, i u Splitu sam puno naučio. (...) Ovdje sam došao baš zbog toga što mi se čini da mogu brže napredovati što se tiče jezika, ali i zbog toga što ovdje ima puno više mogućnosti općenito (Marko, P).“

Međutim, unatoč intenzivnoj nastavi, neki su kazivači isticali da je teško ovladati hrvatskim jezikom u 2 ili 3 semestra. Mnogi bi nakon završetka sudjelovanja u Programu htjeli upisati još jedan ili dva semestra tečaja na Croaticumu, ali si to ne mogu financijski priuštiti.⁴⁵ Zbog toga traže alternativne načine za učenje hrvatskoga jezika; pohađaju individualne sate, raspituju se o tečajevima hrvatskoga jezika za strance u zagrebačkim školama jezika, pokušavaju se što više družiti s Hrvatima, prate medije itd.

Kazivanja koja su navedena u ovom dijelu rada tiču se Croaticumova djelovanja u posljednje 2-3 godine. Međutim, važno je spomenuti i iskustva onih kazivača koji su tečaj pohađali prije 10 ili više godina:

⁴⁵ Semestralni tečaj košta 700 eura.

„Imali smo prvi, drugi i treći stupanj i odmah sam ušla na drugi stupanj. Kod mene je sreća što nisam znala engleski jezik i bilo je hoćeš nećeš, moraš pričati na hrvatskom. (...) Dok ovi neki koji su znali engleski su to iskoristili, pričali su engleski i nisu učili hrvatski kako treba. Sreća što nisam znala engleski. Bilo nas je desetak u razredu; dečko iz Kine, neka Čehinja, muž joj je bio ambasador, a ostali smo bili podrijetlom. Naša je profesorica pri kraju umrla pa su nas spojili, prvi i drugi stupanj. To su bili stari profesori, pred mirovinu, nisam baš bila zadovoljna nastavom. Treći su stupanj bili oni koji su stvarno jako dobro pričali. Kad su nas spojili, nekako mi je to ispalo bezveze. Ja nisam tu puno naučila, najviše sam naučila jer sam bila u kontaktu s ljudima i jer sam bila volontirala (María).“

Mnogi su stipendisti spominjali članove svoje obitelji u Hrvatskoj koji su tijekom tečaja i nakon njega pomagali u usavršavanju komunikacijskih vještina na hrvatskom jeziku:

„Moja je teta samo hrvatski pričala sa mnom, kao da sve razumijem. Snaga volje, stvarno sam je razumjela. Svatko tko hoće učiti hrvatski – mjesec dana s Katom (Lenka)!“

„Ja slušam zagorski dijalekt. Baka moga muža je iz Zagorja, moja svekrva isto, iako već puno godina živi u Zagrebu. Ona koristi najviše dijalektalnih riječi, međutim, to je osoba koju najbolje razumijem. S njom najviše razgovaram, strpljiva je, objašnjava mi sve. O Dalmatincima samo znam da kažu *lipo*, *lipa* (Isabella, P).“

„Moj momak ima maloga nećaka. S njime komuniciram na hrvatskom. Igramo se, crtamo, on me ispravlja. Ima 5 i pol godina (smijeh). Strpljiv je i ispravlja me (smijeh). Pomaže mi i oko izgovora. U početku je bježao od mene, ali odnedavno smo najbolji prijatelji. Pričamo, igramo se, čitala sam mu pravila šaha i pitala ga je li razumije. I rekao mi je da ne razumije jednu riječ. I onda sam ga poslala djedu da mu objasni (smijeh). Tako se razumijemo (Daniela, P).“

V. S. je navela da je zbog intenzivnoga kontakta s članovima svoje obitelji u Hrvatskoj uspjela toliko dobro usavršiti jezik da je na Croaticumu preskočila jedan stupanj. Međutim, to se nije pokazalo najboljom odlukom:

„Ali super mi je bilo jer jedan semestar sam bila tu u Zagrebu i preko ljeta sam išla u Osijek. I moji rođaci ne pričaju engleski pa sam morala na hrvatskom. I počela sam gledati sapunice, slušala sam i čitala što dolje piše. I onda (smijeh) puno sam naučila, kada sam se vratila, dala sam ispit i skakala sam jedan stupanj. Ali loše je bilo, nije bilo ok. Tek sad shvaćam; B1, taj semestar, pun je gramatike koju nisam slušala. Ja jesam pričala, ali nisam znala gramatiku. Pretpostavljalo se da sam znala, ali nisam (V. S.).“

Cvitanušić, Nazalević i Udier u svom su radu navele da heterogenost grupa često podrazumijeva i disbalans između studenata slavistike i kroatistike koji pokazuju izvrsnu ovladanost gramatikom, ali još trebaju ovladati leksikom i steći komunikacijsku kompetenciju te polaznika iz kruga hrvatskih iseljenika koji vladaju leksikom, izvrsno razumiju i izvrsno se sporazumijevaju, ali nisu usvojili ustroj standardnoga hrvatskog jezika. (usp. Cvitanušić et al. 2010: 101). Ta se tvrdnja svakako dotiče primjera koji je u posljednjom kazivanju istaknula

V. S. Može se primijetiti i da studenti slavistike i kroatistike često učenje jezika shvaćaju puno kompleksnije, nastojeći prodrijeti u povijest jezika, razvoj određenih jezičnih struktura i sl., za razliku od iseljenika koji ga usvajaju mehanički, na razini sinkronije:

„Mnogi moji kolege često pitaju zašto je ta iznimka baš tu? Kako je do nje došlo? Ja ne, to prihvatim kao iznimku, memoriziram i idem dalje. Ne pitam koji su jezični procesi iza te iznimke. To je tako i gotovo (Dragitza, P).“

Kazivači smatraju da su svršeni i nesvršeni glagoli, padeži te vokabular koji je potpuno drukčiji od španjolskoga glavne poteškoće u učenju hrvatskoga jezika:

„Najteže mi je što je vokabular toliko drukčiji od vokabulara španjolskoga jezika. Moraš imati dobru memoriju kako bi pamtio sve te riječi. (...) Hrvatski vokabular je toliko drukčiji, nije kao da sad idem učiti portugalski koji već znam polovično (Isabella, P).“

„I glagoli. Imaš svršene i nesvršene glagole. Trebaš znati kada koristiti koji glagol. Najgore je kada sam uvjerena da sam dobro rekla određeni glagol, a onda mi Hrvat kaže da sam pogriješila, da to trebam drukčije reći (Daniela, P).“

„Hrvatski jezik ima formulu – padeži. Kad ih naučiš - super (Lenka).“

Tijekom razgovora s kazivačima često bismo dotakli tema vezanih uz jezik kao sredstvo za iščitavanje kulturnih i društvenih fenomena. Kazivači su istaknuli da ih je iznenadila brojnost i raznolikost psovki u hrvatskom jeziku. Začuđuje ih društvena prihvatljivost psovki i koliko je minimalizirana verbalna agresija koja se njome izriče, za razliku od psovki u španjolskom jeziku. Nadalje, kazivači su naveli izrazito čestu upotrebu zapovjednoga načina, tj. imperativa, kao još jednu specifičnost hrvatskoga jezika. Iako španjolski jezik ima oblike za izražavanje imperativa, u razgovornom se jeziku izbjegava njegova upotreba: „Ja često čujem članove svoje obitelji kako si međusobno kažu: 'Šuti, šuti.' Ako bih u Peruu nekome rekla *callate* ne bi zvučalo dobro (Isabella, P).“ Većina je kazivača navela da su Hrvati poprilično direktni, za razliku od Peruanaca koji „komuniciraju kao diplomati, nekako su uvijek umilni, pristojni (Daniela, P).“ Isto tako, mnogi Hrvati inzistiraju na engleskom jeziku smatrajući da tako olakšavaju kazivačima.

Tijekom razgovora s kazivačima često sam odgovarao na njihova pitanja vezana uz jezične nedoumice. Kazivači bi se samoinicijativno doticali i tema vezanih uz dijalekte te ostale južnoslavenske jezike (srpski, bosanski, crnogorski). Te su im teme zanimljive ne samo u jezičnom već i kulturnom, društvenom i političkom smislu:

„Na Croaticumu (u Splitu op. a.) su nas učili standardni hrvatski, a na ulici svi govore dalmatinskim dijalektom. Zbunjuje te to. Evo ja sam danas na satu koristio nekoliko splitskih riječi i profesorica me je odmah upozorila da se moram koristiti standardnim jezikom. Tako da moram zaboraviti neke stvari koje sam naučio u Splitu, npr. kratiti riječi, npr. *lijepo/lipo*, ili koristiti *bi* umjesto dužih oblika. Splićani imaju poprilično obilježen naglasak, meni zvuči kao talijanski. Cimer mi je rekao da ne trebam pitati *koliko je sati*, nego *koja je ura*. U Splitu je sve *pomalo, pomalo*. Mi, studenti Croaticuma, imamo problema s tim, moramo obraćati pažnju na razlike između dijalekta i standarda. Ja sam primijetio da je dijalektalna slika otoka još čudnija, npr. na Visu ili Korčuli. Ništa nisam razumio te ljude, bilo je baš teško. I u Peruu postoje dijalekti španjolskoga jezika, ali razlike nisu baš toliko izražene (Marko, P).“

„Jednom sam preko interneta razgovarala s jednim likom koji je Srbin. I dobro, rečem ja njemu da porazgovaramo malo na hrvatskom. I on kaže: „Ne. Ja govorim srpski.“ Kasnije smo bili pričali o politici i drugim temama. I dobro, naposljetku mi on kaže da su Hrvati Srbi koji ne žele prihvatiti da su Srbi (smijeh). Oukeeej, stani malo. Čao (smijeh) (Daniela, P).“

Rasprave o dijalektalnim posebnostima hrvatskoga jezika, kolokvijalizmima i sociolingvističkim obilježjima jezika vezana su uz C2 razinu Zajedničkoga europskog referentnog okvira. Iako većina kazivača ne ovladava hrvatskim jezikom na toj razini, to ne isključuje njihovu zainteresiranost i ovladavanje određenim elementima jezičnoga znanja koji su vezani uz napredno korištenje jezika.

8. Zagrebački *latinosi*: iskustva življenja u glavnom gradu Hrvatske

Peru je država koja se desetljećima bori s brojnim društvenim, političkim i ekonomskim problemima. O tome svjedoče i recentna događanja u peruanskom parlamentu. Predsjednik Pedro Pablo Kuczynski, prozvan zbog financijskih malverzacija, pomilovao je bivšega predsjednika Perua Alberta Fujimorija, osuđenog na 25 godina zatvorske kazne, kako bi od saborskih *fujimorista* dobio potporu i izbjegao svrgavanje s vlasti.⁴⁶ Taj je potez povećao nezadovoljstvo i nepovjerenje dijela građana, čak izazvao i sukobe među njima. Mladi su nezadovoljni nezdravom političkom klimom u državi, ali i manjkom građanske sigurnosti, te stalnim povećanjem uličnoga i organiziranoga kriminala. U Peruu se često može čuti rečenica poznatoga peruanskoga biologa talijanskoga podrijetla Antonija Raimondija koji je rekao: „Peru je prosjak na zlatnoj stolici.“⁴⁷ I doista, nevjerojatna prirodna i kulturna bogatstva, gotovo nepojmljiva, sasvim su bezvrijedna u rukama onih koji njima ne znaju upravljati ili njima upravljaju zbog osobne koristi. Možda svi ti razlozi nisu odskočni motivi u realizaciji (povratničkih) migracija, ali svakako ulaze u okvire potisnih faktora. Hrvatska se

⁴⁶ <https://www.theguardian.com/world/2017/dec/25/peru-jailed-ex-president-alberto-fujimori-pardoned-sparking-protests> (pristup ostvaren 19. siječnja 2018.)

⁴⁷ "El Perú es un mendigo sentado en un banco de oro"

kazivačima-povratnicima nametnula kao logičan odabir; osjećaju povezanost s Hrvatskom zbog korijena, a Program učenja jezika omogućuje im početnu infrastrukturu u realizaciji trajne povratničke migracije. Budući da sam se često družio s većinom kazivača u privatnom životu, brzo sam primjećivao da su u Hrvatskoj puno slobodniji i opušteniji. Zanimljivo je da su svi naveli da je najveća prednost života u Hrvatskoj mir i sigurnost: „Ako ikad budem imao djecu, a već sam u razdoblju kada trebam razmišljati o tome, želim da odrastaju u jednom ovakvom okruženju; bez nasilja, bez stalnoga nadzora i straha (Jorge, P).“ Sigurnost su posebice isticale kazivačice: „Ovdje imaš život. Ovdje možeš mirno živjeti. Ne hodaš po ulici misleći hoće li ti se nešto dogoditi, hoće li netko naići s oružjem. Ovdje djevojke hodaju po noći bez ikakvoga problema (Katherine, P).“ Zagrebu su uz sigurnost mnogi kazivači pridjenuli epitete kao što su urednost i organiziranost. Većina se kazivača osvrnula i na veličinu glavnoga grada. Većina je po dolasku smatrala da je premalen što je i logično uzme li se u obzir veličina glavnoga grada Perua, međutim, to se uskoro pokazalo prednošću; gradskim se prijevozom brzo dođe od točke A do točke B, a neki su kazivači istaknuli i mogućnost pješaćenja kao izrazito pozitivnu karakteristiku glavnoga grada. V. S. je istaknula da je prednost Zagreba blizina europskih metropola: „Ja uvijek kažem da je dobro što (...) možeš putovati svugdje. Sve je blizu, dva sata Graz, pet sati Venecija, Beč, za ići preko vikenda. Ja volim putovati, moram svako 2-3 mjeseca ići negdje (V. S.).“ Prije nekoliko godina Europska je unija ukinula vize peruanskim državljanima što sam s nekoliko kazivača proslavio jednodnevnim putovanjem u Ljubljanu. Danielino kazivanje, napisano u nastavku, zapravo objedinjuje narative o Zagrebu:

„Zagreb je glavni grad, ali je unatoč tome jako malen grad. Pogotovo kada ga uspoređuješ s Limom. Majka od X., moja teta, rekla mi je da će mi Zagreb vjerojatno brzo dosaditi jer je malen, kao Miraflores (kvart u Limi op. a.), ali znaš što? Nikad mi nije dosadio. Volim što je malen grad jer svugdje stignem brzo, za razliku od Lime gdje ti je potrebno barem sat i pol za bilo kakvu vožnju po gradu. Mi smo do fakulteta putovale dva sata, pa dva sata nazad do doma. Prođe ti život u javnom prijevozu i u tome nema ništa lijepo. Isto tako, uvijek si u grču kada izlaziš iz kuće, kao neka igra, ne znaš hoće li te opljačkati. Ovdje izađeš u 2 ili 3 ujutro i znaš da ti se neće ništa dogoditi. Nema potrebe da paziš na mobitel, nema potrebe da skidaš slušalice iz ušiju, ne razmišljaš o tome je li te netko slijedi, ideš potpuno mirna. Isto tako u tramvaju, čini mi se da je javni gradski prijevoz bolje organiziran, iako se Hrvati uvijek ljute zbog gradskoga prijevoza i gužve. Ja kažem: 'Hajde po Javieru Pradu (prometna žila kucavica Lime op. a.) i vidjet ćeš što je gužva (Daniela, P).“

Zanimljivo je obratiti pažnju i na kazivanja vezana uz posebnosti Hrvata. Ona su uglavnom slična: povratnici iz Perua smatraju Hrvate poprilično zatvorenima, nepristupačnima, čak i bezobraznima, što se ponajprije odnosi na šalterske djelatnike, trgovce,

ugostitelje itd.: „Aaa, to je bilo isto jako zanimljivo. Kada sam pričala španjolski u tramvaju kada sam stigla, a onda ljudi kako su me gledali. Njih nije sram kako te gledaju. A meni je: 'Što, pričam drugi jezik, koji je problem. (V. S.)'“. V. S. je istaknula da se to promijenilo u nekoliko zadnjih godina zbog sve veće otvorenosti Zagrepčana turizmu i turistima. Također je istaknula da je s Hrvatima teško uspostaviti prijateljstvo, ali ako do njega dođe, ono traje zauvijek. Iako je mnogim kazivačima prva asocijacija na Hrvate bila zatvorenost, isticali su i brojna pozitivna iskustva vezana uz njih: „Dosad nisam imala niti jedan problem s Hrvatima, uvijek su mi uzvraćali osmijeh i to mi daje poticaj da nastavim ovo što sam započela. Kada sam došla u Zagreb, nitko me nije mogao dočekati. Carmen (prijateljica, isto Hrvatica podrijetlom, pohađa Croaticum od ljetnog semestra 2018.) me spojila s jednom djevojkom koja nije znala govoriti španjolski, samo engleski, ali me primila u svoj dom, tamo sam prespavala prvu večer. Dala mi je hranu, svoj bolji krevet, i to nikad neću zaboraviti. Ta djevojka je Hrvatica i zaista sam se osjećala kao da sam u svojoj zemlji (Katherine, P).“ Zanimljivo je napomenuti da su neki kazivači upoznawali Hrvate preko različitih aplikacija, npr. preko *Tindera*:

„Moramo razgovarati i o tome (smijeh)? Dobro, mi smo koristili aplikaciju *Tinder* kao dobru metodu za upoznavanje Hrvata. Upoznali bismo nekoga i onda ga pozvali da izađe s nama, tj. s nama i našim prijateljima, znaš i sam jer si izlazio s nama. Uvijek smo izlazili u grupama. Mislim da je to dobra stvar. U Peruu sam preko *Tindera* upoznala jako dobre ljude, a i ovdje. Ljudi imaju percepciju da *Tinder* služi samo za *dejtove* (Daniela, P).“

Boravak u Zagrebu je mnogim kazivačima ojačao osjećaj pripadnosti hrvatskome narodu. Iako su se svi kazivači, više ili manje, tijekom života u Peruu osjećali i kao Hrvati, mnogi su istaknuli da im je boravak u Hrvatskoj podigao svijest o podrijetlu i pripadnosti hrvatskom narodu. Kazivači su isticali da im se posebno sviđa što su Hrvati iznimno privrženi obitelji te što održavaju specifične tradicijske kulturne običaje. Međutim, važno je spomenuti i identitetsku odrednicu *latino* kada se raspravlja o povratnicima iz Južne Amerike. Kazivači, tj. povratnici, identificiraju se kao *latinosi* (Lenka navodi i odrednicu *latinka*). Gadže i Rajković Iveta (usp. 2014: 150) navode da *latino*se povezuje španjolski jezik, međutim, neki kazivači smatraju i da su povratnici iz Brazila *latinosi*. Autorice također navode da se *latino* identitetom iskazuje simbolička različitost prema domicilnim Hrvatima koja nije posljedica

izolacije, već upravo suprotno, njihova kontakta s pripadnicima drugih skupina, što dovodi do potrebe da se jasno odredi mentalna granica koja će „nas“ odijeliti od „drugih.“⁴⁸:

„Ta oznaka *latino* je neutralna, sve nas nekako okuplja. Premalo nas je da bismo bili Peruanci, Čileanci, Argentinci... Mi smo *latinosi* među sobom. I nekako smo si kulturološki bliski. Mislim da nas ujedinjuje ponajviše to što govorimo istim jezikom. Zažmiriš na jedno oko ako je Čileanac (smijeh), važno je da govori španjolski. Ako si Čileanac ne dotiči se tema vezanih uz *pisco* (alkoholno piće koje svojataju i Peruanci i Čileanci op. a.) i sve će biti ok. Jednom sam molila Boga da jedan lik Čileanac ne bude sa mnom u grupi na Croaticumu jer sam znala da će doći do trenutka kada ćemo morati govoriti o svojim zemljama i on će se dotaknuti *pisca* (Daniela, P).“

Lenka je istaknula da je nekoć u Zagrebu postojalo Latinoameričko društvo koje je organiziralo brojne društvene i kulturne događaje za *latinose* i njihove prijatelje, međutim prestalo je s radom prije nekoliko godina. Ako bi se *latino* identitet trebao smjestiti u prostor, to bi zasigurno bilo u *La Cubaniti*, tj. *oazi za zagrebačke latinose* (Daniela, P): u tom se baru, smještenom na uglu Draškovićeve i Vlačke pušta uglavnom *latino* glazba, pleše se salsa te govore gotovo isključivo španjolski i portugalski jezik. Većina se kazivača pri spomenu *La Cubanite* pohvali podatkom da je konobar Peruanac. Kazivači su kao *latino* mjesto naveli i *Ritam grada* gdje se srijedom održavaju salsa partiji. Ples je inače jedan od markera identiteta Južnoamerikanaca pa tako i povratnika koji često ističu da se Hrvati i oni razlikuju upravo po poimanju plesa, uživanju u plesu i plesnim druženjima: „Čini mi se da Hrvati smatraju da izlazak podrazumijeva izaći van i napiti se. Za mene je izlazak poći u *Cubanitu* i isplesati se. Pritom se ne moram napiti. Problem je što ovdje ljudi ne vide ples kao zabavu (Daniela, P).“ Štoviše, ples je toliko važan nekim kazivačima da se moglo čuti i ovakvo kazivanje: „Hrvati su jako zgodni, ali kada vidim kako loše plešu više mi uopće nisu zgodni (smijeh). Ali takvi nisu samo Hrvati, takva je Europa (Daniela, P).“ Neki su kazivači isticali da je intenzivno druženje s *latinosima* najveći uteg u njihovom učenju hrvatskoga jezika. Isabella je taj problem povezala s nedostatnim društvenim vezama s Hrvatima: „Da, primjetno je da se *latinosi* drže jedni uz druge i to usporava njihovo učenje hrvatskoga jezika. Međutim, to je rezultat zatvorenosti Hrvata koji nas baš i ne nastoje integrirati u svoja društva (Isabella, P).“

Kazivači su se jednoglasno složili da im, osim obitelji, ponajviše nedostaje peruanska hrana. Prigodno je napomenuti da je peruanska gastronomija jedna od najboljih u svijetu pa je sasvim jasno zašto kazivači pate zbog nedostatka tropskih voćki, peruanske *chife* (peruansko-

⁴⁸ Identitetska odrednica *latino* ima puno složenije značenje u svjetskom kontekstu. U radovima koji se bave tom temom najčešće se referira na *latino* (ili *Hispanic*) zajednice u SAD-u. Istraživanje *latino* identiteta u hrvatskom kontekstu potencijalna je istraživačka tema.

kineske hrane), *comide criolle* i sl. Peruanske namirnice možemo promotriti kao središnji motiv u razmatranju međudržavnih translokalnosti; one podrazumijevaju prekogranične društvene prakse i plurilokalne društvene prostore koje stvaraju suvremeni migranti (usp. Čapo-Žmegač 2003: 119). Ako je netko od kazivača išao u posjet obitelji i prijateljima u Limu, ili je pak netko iz Lime u posjetu kazivačima, svakako će u prtljazi nositi peruanski *pisco* ili *inca kolu*, *ají* (peruansku papriku), različite salse, začine, slatkiše i sl. Iz Hrvatske će pak u Limu nositi rakiju, napolitanke, Kraševe čokolade i sl.

Kazivači koji su se odlučili za trajnu povratničku migraciju u Hrvatsku u više su navrata odlazili u posjet svojoj obitelji i prijateljima u Peru. Kada sam prije 4 godine intervjuirao Maríju, već je 15-ak godina bez prestanka boravila u Hrvatskoj. Ističe da je kao *prava* Hrvatica – s kreditom na leđima – bila u nemogućnosti otići u posjet roditeljima, braći i ostatku obitelji. Međutim, u mjesecima nakon intervjuja saznao sam da je s djecom i mužem bila u Limi što je zacijelo bilo dirljivo iskustvo. Lenka je istaknula da je tijekom svakoga posjeta Peruu u njoj sve više rasla želja za trajnom povratničkom migracijom u Hrvatsku: „U Peruu sam bila tri puta. Treći mi je put bio odluka da ostanem. Prvi sam se put vratila kao prava Peruanka, drugi mi je put isto bilo lijepo u Peruu, ali su mi falili prijatelji u Zagrebu, stan. Treći mi je put Peru išao na živce; buka, gužva. Odvikla sam se. Nije mi pasalo (Lenka).“ Kazivači koji su ostvarili trajnu povratničku migraciju navode da je njihov dom u Zagrebu. Većina je istaknula da su društvene mreže i suvremeni načini komunikacije (Skype, Viber itd.) ublažili nostalgiju za obitelji i prijateljima. Tijekom boravka u Hrvatskoj mnogi su kazivači ojačali ili ponovno uspostavili veze s rodbinom koja živi u Hrvatskoj.

Mnogi su se kazivači osvrtni i na probleme vezane uz prilagođavanje na hrvatske (zagrebačke) klimatske uvjete, posebice hladnoću. Budući da u Limi uopće ne pada kiša (osim rosulje zvane *garúa*), kazivačima su pljuskovi, snijeg i kupnja zimske obuće bili iznimno neobična, možda čak i stresna iskustva:

„Klima je *nightmare*. Ili prehladno ili prevruće. Mislila sam da će biti super jer sam prvo bila kupila čizme i jaknu. Ali ovdje trebaš super čizme i super jaknu. (...) Proljeće u Zagreb je sinonim za osmijeh. Vrijeme jako utječe na ljude (Lenka)“

Zanimljivo je spomenuti i Lenkin komentar o kulturno-klimatskom fenomenu propuhu: „Mi ne razumijemo propuh. Za sve je kriv propuh. Jednom smo se zezali da ćemo raditi rakiju od propuha (Lenka).“

Za kraj, treba spomenuti i ljubavne narative. Između *latinosa* i Hrvata zasigurno ima privlačnosti, o čemu svjedoče brakovi i veze mojih kazivača i kazivačica s Hrvatima. Zanimljivo je napomenuti da je nekoliko kazivača bilo ili jest u vezi sa strancima, npr. studentima/studenticama na razmjeni (što se može povezati s već spomenutom tvrdnjom da su stipendisti u intenzivnijem kontaktu sa strancima nego s Hrvatima), a jedna je kazivačica u braku sa strancem koji godinama živi u Zagrebu.

9. O opstanku i ostanku: problemi povratnika

U razgovorima i druženjima s kazivačima stekao sam dojam da su poprilično integrirani u hrvatski društveni i kulturni život. Međutim, treba navesti i da povratnička migracijska iskustva obuhvaćaju i probleme s kojima se povratnici susreću čak i prije dolaska u pradomovinu, a ne prestaju ih pratiti ni tijekom njihova boravka u Hrvatskoj. Ostanak, kao posljednja faza povratničke migracije uvjetovan je svojevrsnim opstankom, tj. stalnim borbama s „vjetrenjačama“; ponajprije hrvatskom birokracijom, a potom i lošom gospodarskom situacijom, tj. pronalaskom posla.

Kazivači su, ponajprije, isticali nedostatke Programa učenja hrvatskoga jezika: „Cijeli je program stipendiranja izvrsno zamišljen, ali se u praksi nekad ne odvija kako bi trebao (Isabella, P).“ Problemi vezani uz Program učenja i dolazak u Hrvatsku započinju već nakon objave rezultata natječaja i vezani su uz slabu ili nepostojeću komunikaciju između Ureda i stipendista, o čemu je jedna kazivačica izrekla sljedeće: „Oni ne moraju popraviti komunikaciju između stipendista i Ureda, oni je moraju stvoriti (Natalia, P).“ Stipendistima izrazito smeta što se informacije o studentskom domu, različitim birokratskim pitanjima i sl. dobivaju u zadnji trenutak, što uzrokuje neugodne situacije:

„Ah, dragi Bože. Nikad ne odgovaraju na e-mailove (djelatnici Ureda za Hrvate izvan RH, op. a.). Ja sam došla tjedan dana prije početka tečaja. Slala sam mailove Uredu u kojima sam ih obavijestila da dolazim tad i tad kako bih dobila informacije o domu. Nikad mi nisu odgovorili na e-mailove. Kako sam stalno slušala o Croaticumu pošla sam na Filozofski fakultet i oni su me uputili u Ured. Oni nikad ne odgovaraju na e-mailove, na pozive. Nikakve koristi od njih. Najbolje je poći do njih jer drukčije ne možeš dobiti informacije. (...) Da me nije dočekala obitelj u zračnoj luci, ne bih znala što raditi. Dobila sam informaciju o domu tek dan prije upisa na Croaticum (Natalia, P).“

Nekoliko kazivača istaknulo je i da su odgovore od Ureda dobivali na hrvatskom jeziku, koji nisu znali, što smatraju neprimjerenim jer je cilj njihova dolaska u Hrvatsku upravo učenje hrvatskoga jezika. Zbog loše komunikacije s Uredom Natalia je tek u trenutku kada joj je trebao biti isplaćen džeparac (pred kraj semestra) saznala da je po dolasku u

Hrvatsku trebala otići u policijsku postaju zatražiti dozvolu boravka. Tijekom razgovora s djelatnicima Ureda saznao sam da su prošle godine nakon provedbe natječaja na kraće razdoblje zaposlili dvoje povratnika, bivših stipendista iz Venezuele i Čilea, koji su održavali komunikaciju s novim stipendistima i ispunjavali njihove zahtjeve koje su odnosili na MUP. Iskustva su ovogodišnjih stipendista-kazivača u vezi s radom Ureda pozitivnija. U međuvremenu su na stranicama Ureda objavljeni i vodiči za stipendiste na hrvatskom i engleskom jeziku u kojima su sadržane osnovne informacije o dolasku u Hrvatsku i administrativnim postupcima koje stipendisti moraju izvršiti. Vodič na španjolskom jeziku također postoji, ali još uvijek nije objavljen na stranicama Ureda. Kazivači su također istaknuli da informacija crpu od bivših stipendista i to posredstvom *Facebook* grupa ili usmenim kazivanjem. Međutim, takva vrsta informiranja, ističu, podrazumijeva i mnoštvo poluinformacija. Kao veliki problem kazivači ističu i neuljudnost i lijenost djelatnika na različitim šalterima.

S posebnim se problemima susreću stipendisti bez hrvatskoga državljanstva; prilikom reguliranja boravka pred nadležnim tijelima Republike Hrvatske tretiraju se po Zakonu o strancima te nemaju nikakve povlastice u odnosu na strance (usp. Matek 2017: 17). U takvoj se skupini nalazi i kazivačica Katherine koja se požalila da je ishodila dozvolu boravka u Republici Hrvatskoj samo za prvi semestar, iako je ostvarila pravo na dvosemestralnu stipendiju za učenje hrvatskoga jezika. Budući da svako produživanje dozvole boravka, ističe, mora platiti, osjeća se izigranom.⁴⁹ Veliki je financijski izdatak za stipendiste i zdravstveno osiguranje koje također moraju platiti kako bi regulirali svoj boravak u Hrvatskoj.⁵⁰ Reguliranje zdravstvenoga osiguranja košta 5000,00 kn za prethodnu godinu te 441,00 kn za svaki naredni mjesec. (ibid. 17). Jorge je naveo da se ti podaci ne mogu iščitati u Natječaju za stipendiranje, stoga taj nenadani početni trošak uglavnom izaziva nezadovoljstvo stipendista. Posljednji u nizu administrativnih problema vezan je uz samo hrvatsko državljanstvo. Budući da je znanje hrvatskoga jezika uvjet za upis u hrvatsko državljanstvo, stipendisti započinju postupak nakon što usvoje određeno znanje jezika. Daniela se tako nakon završetka tečaja, kada joj je istekla dozvola boravka, morala vratiti u Limu, iako je htjela ostati u Zagrebu (gdje ima i momka), pronaći posao, raditi na usavršavanju hrvatskoga jezika. U studenom je 2017. godine dobila rješenje o upisu u hrvatsko državljanstvo i u veljači se 2018. vratila u Zagreb. Njezino se bespotrebno kružno migriranje itekako treba navesti kao još jedan dokaz o

⁴⁹ Marija Matek navodi da su troškovi reguliranja boravka sljedeći: pristojba 20,00 kn, odobrenje boravka 500,00 kn, izdavanje biometrijske dozvole 240,00 kn te svako produživanje dodatnih 350,00 kn (usp. Matek 2017: 17)

⁵⁰ Zdravstvenu zaštitu moraju regulirati i oni stipendisti koji imaju hrvatsko državljanstvo.

nedovoljnoj brizi o povratnicima. Također treba navesti i da je za stjecanje hrvatskoga državljanstva isto tako potrebno izdvojiti pozamašnu količinu novca; 1500,00 kn za stjecanje državljanstva, 410,00 kn za upravne pristojbe te 410,00 kn za izdavanje putovnice (usp. Matek 2017: 17). Uz sve navedene administrativne postupke prigodno je navesti i (neobaveznu) nostrifikaciju diploma; Marija je taj postupak započela nakon završetka tečaja hrvatskoga jezika. Iz toga razdoblja ponajviše se sjeća straha pri polaganju razlikovnog kolegija Hrvatski jezik, koji je naposljetku uspješno položila. Ostali kazivači nisu započeli postupak nostrifikacije svojih diploma jer to od njih nisu zahtijevali njihovi poslodavci, međutim, neki će to morati napraviti u dogledno vrijeme.

Stipendisti se također žale na nemogućnost rada preko studentskog servisa tijekom pohađanja Croaticuma. To je u jednu ruku jasno jer nemaju studentski status, međutim upoznati su s podatkom da su ranije generacije stipendista imale mogućnost rada preko studentskoga ugovora. Naime, takav povremeni rad omogućava veću financijsku samostalnost i sigurnost, posebice u ljetnim mjesecima kada stipendisti ne pohađaju tečaj i kada se mogu posvetiti radu, koliko-toliko se financijski osamostaliti te steći uvid u poslovnu kulturu Hrvata.

Razgovarajući s kazivačima o tome kako riješiti dio navedenih problema, stvorila se ideja o (preddiplomskom) sveučilišnom studiju hrvatskoga jezika kao nematerinskoga jezika; takav bi studij omogućavao učenje hrvatskoga jezika na akademskoj razini, a studenti bi imali mogućnost rada preko studentskoga servisa i bili bi zdravstveno osigurani. Po završetku preddiplomskoga studija studenti bi mogli upisati neki srodni diplomski studij ili se zaposliti. Ističu da bi takav studij mogao biti još jedna mogućnost uz postojeći tečaj hrvatskoga jezika na Croaticumu.

Naposljetku, kao najveći problem stipendista nameće se pronalazak posla nakon svršetka tečaja. Posao je posljednja karika u realizaciji trajne povratničke migracije. Iskustva su kazivača različita; neki su vrlo lako pronalazili posao odmah po završetku tečaja, neki su volontirali pa potom pronalazili poslove (što također nije idealna situacija što se tiče osobnih financija), neki su se zapošljavali u stranim kompanijama (npr. Marko koji je bio skiper na Jadranu tijekom ljetnih mjeseci), a neki su se, nakon bezuspješne potrage za poslom, vratili u Peru ili reemigrirali (npr. Natalia je dobila posao u poznatoj turističkoj kompaniji u Budimpešti). Svi su kazivači svjesni da je gospodarska situacija u Hrvatskoj loša, da je teško

doći do radnoga mjesta, međutim neki su očekivali više pomoći od Ureda i nadležnih institucija:

„U cijelom tom programu stipendiranja ne postoji nekakav *postprogram* koji bi otvorio mogućnost ostanka u Hrvatskoj. Završiš tečaj, moraš otići iz doma, nema šanse da pronađeš posao. Dali smo ti tečaj, dva ili tri semestra, i sad se snađi (Natalia, P).“

Sasvim je jasno da bi pronalazak posla povratnicima bila svojevrsna diskriminacija prema nezaposlenim osobama koje su rođene i žive u Republici Hrvatskoj, međutim kazivači su isticali da bi Ured mogao organizirati radionice za stipendiste koji žele pronaći posao, upoznati ih s poslovnom kulturom Hrvata, predstaviti ih na sajmovima poslova, ugovoriti mogućnost volonterskih i stručnih praksi i sl.

Ipak, svi se problemi stipendista naposljetku svrstavaju pod iste nazivnike; hrvatske zakone. Problemi stipendista tiču se Ureda za Hrvate, ali i različitih ministarstava. Između tih institucija potrebna je volja kako bi se usuglasila stajališta i napisali novi zakoni koji bi stipendistima omogućili brže rješenje statusnih pitanja te osigurali ostanak u Republici Hrvatskoj. To bi omogućilo realizaciju ciljeva Ureda i želju stipendista, tj. povratak hrvatskih iseljenika, u ovom slučaju njihovih potomaka, u Republiku Hrvatsku. Ako do toga ne dođe i dalje će određeni broj povratnika biti nezadovoljan i razočaran tretmanom nadležnih institucija što će biti povod za njihov povratak u rodnu zemlju.

10. ZAKLJUČAK

Migriranje je nekoć, kako primjećuje Roger Rouse, smatrano procesom u kojemu ljudi neizbježno mijenjaju orijentaciju, sve se više upućujući na novi lokalitet, prenoseći svoju bazu, fokus i lokus društvenih aktivnosti s jednoga mjesta na drugo (usp. Rouse 1991, 1992). To se možda može primijeniti na migrante iz prekooceanskih i intraeuropskih migracija pokraj 19. i na početku 20. stoljeća, ali se kasnije situacija promijenila (usp. Čapo-Žmegač 2003: 118). Globalizacija je pretvorila svijet u *globalno selo* i razna su se migracijska kretanja, pa tako i povratne migracije, intenzivirale.

Povratničke migracije, kako je navedeno u radu, ne podrazumijevaju samo povratak iseljenika, već i poslijemigracijskih generacija, tj. potomaka iseljenika i to u tzv. zemlju korijenja, tj. u (re)konstruiranu zemlju. Povratnici, simbolično, zatvaraju tzv. migrantski krug koji su započeli njihovi očevi, djedovi i pradjedovi. Prateći povratne migracije poslijemigracijskih generacija Hrvata iz Perua, primijetio sam da je zajednički nazivnik gotovo svim povratnicima učenje hrvatskoga jezika u sklopu Programa učenja hrvatskoga jezika koji provodi Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske. Program nudi tzv. povratnički paket, tj. osnovne preduvjete za realizaciju povratničke migracije; tečaj hrvatskoga jezika, subvencionirani smještaj u studentskim domovima i prehranu i mjesečni džeparac. Iako su svijest o podrijetlu, ljubav prema pradomovini, želja za promjenom itd. motivi za realizaciju povratničke migracije, u ovom se radu u središte stavlja upravo učenje hrvatskoga jezika u sklopu Programa učenja hrvatskoga jezika, koje je svojevrsni odskočni motiv za realizaciju povratničkih migracija Hrvata iz Perua, ili bi to trebao biti.

U radu je ispisana kratka povijest hrvatskoga useljavanja u Peru te osvrt na društveni i kulturni život Hrvata u toj južnoameričkoj zemlji. Posebna je pažnja posvećena problematici jezičnoga identiteta u toj hrvatskoj zajednici. U središtu su rada u obliku etnografije napisana povratnička iskustva jedanaestero stipendista iz Perua koje povezuje želja za ostankom u Republici Hrvatskoj.⁵¹ Posebna je pažnja posvećena iskustvu učenja hrvatskoga jezika na zagrebačkom *Croaticumu* – centru za hrvatski kao drugi i strani jezik gdje kazivači uče hrvatski jezik u trajanju od jednoga do četiri semestra. U radu se raspravlja i o iskustvima povratnika iz Perua vezanim uz njihovu uključenost u hrvatski društveni, kulturni i gospodarski život. Iako je većina stipendista tj. kazivača uspjela realizirati trajnu povratničku

⁵¹ Bivši stipendisti koji su se nakon tečaja hrvatskoga jezika odlučili vratiti u Peru nisu uključeni u ovo istraživanje.

migraciju, postoje i oni koji to nisu uspjeli; vratili su se u Peru ili reemigrirali. Uzrok tomu često je povezan s problemima vezanim uz državnu administraciju koja pred povratnike postavlja brojne prepreke, ali i u lošoj poslovnoj klimi u Republici Hrvatskoj.

U vrijeme demografskoga sloma u Republici Hrvatskoj, o kojemu svakodnevno slušamo u javnim glasilima te mu svjedočimo u svojim lokalnim zajednicama, sasvim je jasno da je Program učenja hrvatskoga jezika, koji provodi Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske, jedna od metoda kako barem malo potaknuti demografski rast u našoj zemlji. Jasno je da bi puno važnija mjera demografskoga oporavka bilo zaustavljanje trenutačnoga iseljavanja i poticanje povratka recentnih iseljenika, međutim mjere povratka potomaka hrvatskih iseljenika iz Južne Amerike, ali i svijeta, također bi trebale biti u fokusu demografa i političara na vlasti. Hrvatsko iseljenništvo u Južnoj Americi svojevrsni je demografski bazen iz kojega naša država može crpiti novo, obrazovano stanovništvo koje će poduprijeti razvoj Hrvatske. Potomci južnoameričkih iseljenika spremni su napustiti svoje zemlje, koje često potresaju dugogodišnje ekonomske, društvene i političke krize kako bi svoj život ostvarili u Hrvatskoj, zemlji svojih predaka. Oni će, kao povratnici, moći jačati kulturne, političke i gospodarske veze između Hrvatske i zemalja Južne Amerike, predstaviti nove vještine i znanja koja su stekli u zemljama u kojima su rođeni, obogatiti hrvatski kulturni život itd. No da bi taj proces odvio na zadovoljstvo povratnih iseljenika, Republika Hrvatska mora poboljšati zakone kako bi se repatrijacija odvila bez nepotrebnih stresova, nepravdi, nezadovoljstva i povratka u zemlje odakle su došli.

Ovaj rad dao je specifično motrište na fenomen povratka poslijemigracijskih generacija Hrvata iz Perua i učenje hrvatskoga jezika, objedinjujući ih u zaokruženu cjelinu. Riječ je o temi koja će zasigurno i dalje biti poticajna brojnim istraživačima humanističkoga i društvenoga profila, ali zbog svoje relevantnosti i širim znanstvenim, društvenim i političkim strukturama.

SAŽETAK:

U ovom se radu razmatra veza između Programa učenja hrvatskoga jezika u Republici Hrvatskoj, koji provodi Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske, i povratničkih migracija poslijemigracijskih generacija Hrvata iz Perua.

U uvodu rada ispisana je kratka povijest iseljavanja u Peru od 16. stoljeća pa sve do danas. U nastavku se donose podaci o kulturnom i društvenom životu hrvatske zajednice u Limi te problematici vezanoj uz jezični identitet te integracijske procese. U središnjem je dijelu rada, uz pomoć transkripata razgovora koji su vođeni s kazivačicama i kazivačima, povratnicima iz Perua, ispisana etnografija njihova povratka u čijem je središtu učenje hrvatskoga jezika. Program učenja hrvatskoga jezika, koji nudi osnovni „povratnički paket“ koji uključuje tečaj hrvatskoga jezika, subvencioniranu prehranu i smještaj te mjesečni džeparac svojevrsni je odskočni motiv u realizaciji povratničkih migracija. Međutim, povratničko iskustvo obuhvaća puno širi spektar tema; tako su, u obliku etnografije, ispisana i promišljanja kazivača o identitetu, domu i obitelji, kulturnim razlikama, životu u Hrvatskoj, problemima na koji su naišli tijekom boravka u Hrvatskoj, problemima vezanim uz ostanak, transnacionalnim praksama i sl.

Program učenja hrvatskoga jezika jedna je od metoda za ublažavanje demografskoga sloma u Republici Hrvatskoj. Budući da su povratnici svojevrsni *priljev mozgova* oni itekako mogu sudjelovati u razvoju naše zemlje, ali i u jačanju političkih, ekonomskih i kulturnih veza između Hrvatske i zemalja odakle dolaze. Međutim, da bi se to ostvarilo na zadovoljstvo povratnika i Hrvatske kao zemlje primateljice, potrebno je izvršiti određene promjene u samome Programu i zakonodavstvu kako bi povratnici što jednostavnije realizirali ostanak u Republici Hrvatskoj.

Ključne riječi: Program učenja hrvatskoga jezika, povratničke migracije, poslijemigracijske generacije Hrvata iz Perua, Croaticum – Centar za hrvatski kao drugi i strani jezik, etnografija povratnika

SUMMARY:

Croatian language learning as a motive for the realization of return migrations of Croats from Peru

This graduate dissertation explores the connections between the Scholarship Program for Croatian Language Learning in the Republic of Croatia (provided by the State Office for Croats Abroad) and the return migration of postmigratory generations of Peruvian Croats.

In the introduction of this dissertation the centuries-long history of Croatian emigration to Peru is briefly outlined. In addition, the data on the social and cultural life, language identity and social integration processes are also presented. The central part of this work consists of ethnography of return migrants from Peru. Their experience was described using interview transcripts. Croatian language learning was the focus of this work. Scholarships for Croatian Language Learning in the Republic of Croatia, along with the previously mentioned Croatian language course, offer subsidized accommodation and meals as well as a monthly allowance. This scholarship program is thus defined as a polygon for the realization of return migrations. However, return migration experiences encompass wider issues; therefore the informants gave their opinion on identity, concepts of home and family, cultural differences, their life in Croatia, transnational practices, problems they had to resolve in order to stay permanently in Croatia, etc.

Scholarships for Croatian Language Learning in the Republic of Croatia can be considered as a method that will alleviate the demographic decline in Croatia. Having in mind that return migrants contribute to the growth of social capital, they can easily participate in the development of the state. They can also strengthen political, economic and cultural relations between Croatia and their birth countries. However, to achieve the adequate level of satisfaction of migrants some changes are needed in the implementation of the scholarship program itself, as well as in national legislation.

Keywords: Program for Croatian language learning, return migration, postmigration generations of Croats in Peru, Croaticum – Centre for Croatian as a second and foreign language, ethnographies of return migrants

RESUMEN:

Aprendizaje de la lengua croata como motivo para la realización de las migraciones del retorno de los Croatas en el Perú.

En esta tesis se explora la conexión entre el Programa del aprendizaje de la lengua croata en la República de Croacia, que se lleva a cabo por la Oficina estatal de los croatas fuera de la República de Croacia, y las migraciones del retorno de las generaciones postmigratorias de los Croatas en el Perú.

En la introducción está escrita una breve historia de la en migración croata al Perú desde el siglo XVI. hasta hoy y una reseña de la vida cultural y social de la comunidad croata en Lima. También se hizo una revisión sobre los asuntos relacionados a la identidad lingüística y procesos de integración social. En la parte central de la tesis, usando los transcripciones de las entrevistas, se escribió una etnografía de los migrantes retornados desde Perú, con el enfoque en el aprendizaje de la lengua croata. El programa del aprendizaje de la lengua croata incluye el curso de la lengua, alimentación, alojamiento y una asignación mensual subvencionados que facilita la estancia del becario y a su vez la migración del retorno. Sin embargo, la experiencia de la migración del retorno incluye un espectro de temas relevantes mucho más amplio: en la forma de una etnografía, se escribieron los pensamientos de los entrevistados sobre la identidad, concepto del hogar y familia, las diferencias culturales, la vida en Croacia, los problemas que encontraron, problemas relacionados con permanecer en Croacia, las prácticas transnacionales, etc.

El programa del aprendizaje de la lengua croata propone un método para aliviar el colapso demográfico en Croacia. Teniendo en cuenta que los migrantes traen capital educativo a su vez participar para el desarrollo de nuestro país, así como el fortalecimiento de las relaciones políticas, económicas y culturales entre Croacia y su país de nacimiento. Sin embargo, para facilitar el proceso de estancia de los migrantes en Croacia es necesario realizar algunos cambios dentro del mismo programa así como el sistema legal.

Palabras claves: Programa del aprendizaje de la lengua croata, migraciones del retorno, generaciones postmigratorias de los Croatas del Perú, Croaticum – Centro para el idioma croata como idioma segundo y extranjero, la etnografía de los migrantes

LITERATURA:

ABU-LUGHOD, Lila (1991) Writing against culture. U: *Recapturing Anthropology: Working in the Present*. Uredio: Richard Fox. Str. 466- 479. Santa Fe: School of American Research Press.

ANTIĆ, Ljubomir (1991) *Hrvati u Južnoj Americi do godine 1914*. Zagreb: Stvarnost i Institut za migracije i narodnosti.

ANTIĆ, Ljubomir (2002) *Hrvati i Amerika*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada i Institut za primijenjena društvena istraživanja Sveučilišta.

BALVANOVIĆ, Drago (2012) *Peru. Putopisi, običaji, sudbine*. Lima: Biskupski ordinarijat Banjaluka i Nacionalna uprava Papinskih misijskih djela u BiH, Sarajevo.

BLAŽEVIĆ, Branka i dr. (2007) Etnicitet, identitet i jezik kao čimbenici očuvanja kulturnog naslijeđa naroda. U: *Jezik i identiteti: zbornik Hrvatskoga društva za primijenjenu lingvistiku*. Uredila: Jagoda Granić. Zagreb i Split: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.

BRETTEL, Caroline (2003) *Anthropology and Migration. Essays on Transnationalism, Ethnicity and Identity*. New York: Altamira Press, A Division of Rowman & Littlefield Publishers, Inc. Walnut Creek Lanhan.

BURIN, Marko (2010) *Hrvatska obitelj u Peru*. Dubrovnik: Matica hrvatska – Ogranak Dubrovnik.

CVIKIĆ, Lidija i dr. (2010) Nasljedni govornici i njihova motivacija za učenje hrvatskoga jezika. *Croatian Studies Review* 6/1. Str. 113–127.

CVITAN, Grozdan (2004) *Užalo se bižat*. Zagreb: Nova knjiga Rast.

CVITANUŠIĆ, Jelena i dr. (2010) Uoči pedesete obljetnice Croaticuma – Centra za hrvatski kao drugi i strani jezik. *Croatica: časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu* 4/34. Str. 99–105.

ČAPO-ŽMEGAČ, Jasna (2003) Dva lokaliteta, dvije države, dva doma: transmigracija hrvatskih ekonomskih migranata u Munchenu. *Narodna umjetnost* 40(2). Str. 117–131.

ČAPO-ŽMEGAČ, Jasna (2010) Različiti pristupi povratnim migracijama: primjer Hrvatske. *Studia ethnologica Croatica* 22. Str. 11–38.

ČILAŠ-MIKULIĆ, Marica i Sanda Lucija UDIER (2008) Croaticum – Centar za hrvatski kao drugi i strani jezik. *Croatian Studies Review* 5/1. Str. 200–202.

GADŽE, Paula i Marijeta RAJKOVIĆ IVETA (2014) Hrvati u Buenos Airesu i Rosariju, Latinski u Zagrebu. U: *Multiplikiranje zavičaja i domovina. Hrvatska dijaspora: kronologija, destinacije i identitet*. Uredila: Jadranka Grbić Jakopović. Str. 133-154. Zagreb: FF press.

GMELCH, George (1980) Return Migration. *Annual Review of Anthropology* 9: Str. 135–159.

GRBIĆ, Jadranka (1994) *Identitet, jezik i razvoj*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku

GRBIĆ, Jadranka (2006) *Hrvatska dijaspora i iseljništvo*. Zagreb: Međunarodni centar za usluge u kulturi i Posudionica i radionica narodnih nošnji.

HAVILAND, William (2004) *Kulturna antropologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

HETRICH, Ivan (1996) *U potrazi za Hrvatima kroz Južnu Ameriku*. Zagreb: Marin Držić.

HOLJEVAC, Većeslav (1968) *Hrvati izvan domovine*. Zagreb: Matica hrvatska.

IBSEN, Charles i KLIBUS, Patricia (1972) Fictive Kin Term Use and Social Relationship: Alternative Interpretations. *Journal of Marriage and Family* 34/4. Str. 615–620.

JELASKA, Zrinka (2005) *Hrvatski kao drugi i strani jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada

KING, Russel (2000) Generalizations from the History of Return Migration. U: *Return Migration: Journey of Hope or Despair?* Uredio: Bimal Ghosh. Str. 7–55. Geneva: IOM.

MATEK, Marija (2017) *Povratak hrvatskoga iseljništva kao ključna umjera demografske obnove Republike Hrvatske (s posebnim osvrtom na Program učenja hrvatskoga jezika u Republici Hrvatskoj)*. Zagreb: Diplomatska akademija (diplomski rad).

POTKONJAK, Sanja (2014) *Teren za etnologue početnike*. Zagreb: HED biblioteka.

RAJKOVIĆ-IVETA, Marijeta (2014) „Čuo si da je Hrvatska kao raj!“ Između mašte i stvarnog života: Hrvati iz Argentine u Zagrebu. U: *Didov san. Transgranična iskustva hrvatskih iseljenika*. Uredile: Jasna Čapo Žmegač, Caroline Hornstein Tomić i Katica Jurčević. Str. 195–220. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku i Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

ROUSE, Roger (1991) Mexican Migration and the Social Space of Postmodernism. *Diaspora* 1. Str. 8–23

ROUSE, Roger (1992) Making Sense of Settlement: Class Transformations, Cultural Struggle, and Transnationalism among Mexican Migrants in the United States. U: *Towards a Transnational Perspective on Migration. Race, Class, Ethnicity, and Nationalism Reconsidered*. Uredile: Nina Glick Schiller, Linda Basch i Christina Blanc-Szanton. Str. 25–52. New York: New York Academy of Sciences.

ŠKRBIĆ-ALEMPIJEVIĆ, Nevena i dr. (2016) *Misliti etnografski. Kvalitativni pristupi i metode u etnologiji i kulturnoj antropologiji*. Zagreb: HED biblioteka.

IZVORI:

Censos Nacionales 2017: XII de Poblacion, VII de Vivienda y III de Comunidades Indigenas.
<http://www.censos2017.pe/>

Hrvatsko iseljenništvo u Peruu. <http://www.hrvatiizvanrh.hr/hr/hmiu/hrvatsko-iseljenistvo-u-peruu/34>

LJUBIŠIĆ, Olja. *NEVJEROJATNA PRIČA KĆERI EMIGRANTA 'Moj otac nije napustio Konavle zbog neimaštine, već iz želje za slobodom'*.
<http://dubrovackidnevnik.rtl.hr/intervju/nevjerojatna-prica-kceri-emigranta-moj-otac-nije-napustio-konavle-zbog-neimastine-vec-iz-zelje-za-slobodom>

COLLYNS, Dan. *Peru's jailed ex-president Alberto Fujimori pardoned, sparking protests*. The Guardian, 25. prosinca. <https://www.theguardian.com/world/2017/dec/25/perus-jailed-ex-president-alberto-fujimori-pardoned-sparking-protests>

Ljestvica za samoprocjenu (ZEROJ). <https://europass.cedefop.europa.eu/sites/default/files/cefr-hr.pdf>

Program učenja hrvatskoga jezika u Republici Hrvatskoj.
<http://www.hrvatiizvanrh.hr/hr/hmiu/projekt-ucenja-hrvatskoga-jezika-croaticum/71>